Partidannelsen i de slesvigske Provinsialstænder i Tiden mellem de to dansk-tyske Krige.

Af **Johan Plesner.**

Tiden mellem de to dansk-tyske Krige staar i Historieskrivningen om Slesvig saa temmeligt som et terra incognita. Vi læser om de Regenburgske Sprogreskripter, men ingen ved, hvordan de virkede. Vi læser om, at Stænderforsamlingen stod som en Tyskhedens faste Borg, hvor tapre danske Mænd vovede at indgive stolte Forslag, som f. Eks det, at de oprørske Adresser fjernes fra Forsamlingens Bord etc. Episoder er refereret i Mængde, men end ikke den simpleste Inddeling i Perioder er mulig paa Grundlag af det, der er skrevet. Som en Begyndelse til en inddelende Oversigt er det da især at Studiet af Partiernes Historie i Stændersalen har Interesse, thi vi staar her med et ensartet Materiale, Stændertidenderne, der — omend med Afbrydelser — strækker sig gennem hele Tidsrummet. Den Inddeling som heraf fremgaar, gælder strengt taget kun selve Partierne i Forsamlingen, men det er ikke urimeligt at antage, at det Længdesnit, vi faar, tegner den rigtige Profil af Udviklingen i Landet. Det viser sig da, at der er tre Perioder. Den første gaar til 1854—55 og betegner den gamle, aristokratiske Slesvigholstenismes sidste Opblussen og Død for egen Haand. Den anden Periode gaar fra November 1855 til Januar 1857 og indeholder et bemærkelsesværdigt

Forsøg paa at samle hele Hertugdømmets brede Lag om en demokratisk Reformpolitik. I den tredje Periode ser vi dette Forsøg strande og et nyt slesvigholstensk Parti vokse op, samlet i Kamp mod Sprogreskripterne og Fællesmonarkiets Finansforfatning, med Mænd af Borger- og Bondestand som Førere.

I den første Periode har Ministeriet Bluhmes kloge Politik stor Indvirkning paa Begivenhederne. I de to næste Perioder lader de skiftende Regeringers Passivitet og deres stædige Fastholden ved Sprogreskripterne Udviklingen i Slesvig gaa sin skæve Gang.

Kilderne til nærværende Afhandling, der er skrevet til Professor Fabricius' Universitetsøvelser i Foraarssemestret 1924, er hovedsageligt de slesvigske Stændertidender, der tidligere kun er blevet brudstykkevis studeret. — Med Hensyn til Kildeværdi maa Stændertidendernes Indhold deles i to Partier: det mindre gode og det fuldt autentiske Stof. Den første Gruppe dannes af Referaterne af de Udtalelser, der er faldet i Salen; de kan ikke betragtes som fuldt paalidelige Aftryk af Begivenhederne. De blev til ved at Medlemmer, som af Forsamlingen var udpeget til Sekretærer, under Moderne gjorde Optegnelser, paa Grundlag af hvilke de hjemme skrev en Protokol; Stenografer fik man ikke før 1860. Protokollen oplæstes i Salen, og efter den forfattede to andre Medlemmer, der var valgt til Redaktører, selve Tidenden, der udkom ca. 14 Dage efter Begivenhederne. Skau beklagede sig over, at de tyske Indlæg til Tider var forandrede indtil Ukendelighed. De danske Indlæg i Samlingen 1853—54 er hovedsageligt skrevet af Skau, efter hvad denne selv — maaske med nogen Overdrivelse — meddeeler i sine Erindringer. Saadanne Mellemstationer paa Vejen mellem Begivenheden og den trykte Beretning kan vi ikke kontrollere nærmere, ligesom det ikke er muligt at bestemme Redaktionens Hensigter med den Form, Referaterne i de enkelte Tilfælde har faaet. Dog kan vi se, at visse Begivenheder med Vilje er tilslørede, navnlig i 1853—54, da begge Redaktørerne var tysktalende Slesvigholstenere. Beretningerne om Forka-

stelsen af Eksellensen Tillisch's Valg (Se Skaus Kritik i »Dagbladet« ^{25/10} 1853) og det slesvig-holstenske Partis Sprængning skal saaledes »læses med Opmærksomhed« og er endda uforstaaelige, naar man ikke har andre Kilder. Desuden er dristige Udtalelser dæmpede eller næsten forfalskede. Det sidste synes at gælde Grev Baudissin's Protest ^{12/2} 1850 (se Afh. S. 271). Et Ørenvidne beretter i et Brev til »Dagbladet«, dateret Flensborg ^{23/2}, at Greven sagde: »Ich protestiere aufs feierlichste gegen diese Intimidation (Trusel)«. Her har vi Præget af det mundtlige Udbrud. Men i Tidenden, der dog nu bygger paa Stenogrammer, er Protesten sat i officiel Skriftsprog-Form og vendt mod »die der versammlung soeben gemachte Insinuation«, hvilket Ord betyder Indgivelse af et Skrift og i Forsamlingens tysk-slesvigske Forretningssprog bruges i Betydningen Meddelelse. — Farven er i hvert Fald grundigt ændret. Retelsen skete allerede samme Dag i de Telegrammer, der sendtes Pressen (»Dagbl.« ^{23/2}). Saadanne Fejl og Forvanskninger er mulige overalt i Referaterne, og naar der til kommer, at begge Parter's Argumentation — som altid i Politik — ofte var præget af, hvad Lægfolk kalder Uvederhæftighed, vil det forstaaes, at man kun med Varsomhed kan bygge paa Referaterne af, hvad d'Hrr. skal have sagt.

Til det fuldt autentiske Stof maa først og fremmest regnes de meget sigende Opgørelser over alle de enkelte Afstemninger. Nogle af dem kan navnefæstes, og ved at bogføre alle Afstemninger i alle Sager har jeg skaffet mig et statistisk Materiale, der viser de virkelige Bevægelser i Partiernes og Medlemmernes Stilling. Autentisk Stof er endvidere Tillægenes Gengivelser af Forslag med Motiveringer, indgivet af Regering og Deputerede, samt de underskrevne Komitébetænkninger over disse. Herfra hentes den sikreste Kommentar til Afstemningsresultaterne.

Desuden viste den samtidige Dagspresse sig at indeholde værdifuldt Kildestof. »Dagbladet« bragte i Stændertiden 1853—54 en Række fortrinlige Korrespondencer, der er paafaldende ved omgaaende og udførligt at berette, hvad der er foregaaet i de — lukkede! — Stændermøder. I sin Biografi over L. Skau i »Biografisk Leksikon« meddeler Hjort-Lorenzen, at Skau netop det Aar var »Dagbladet«s Korrespondent i Flensborg, og gennemgaar man Ar-

tiklerne ud fra dette Synspunkt viser det sig, at alt stemmer. Begivenheder, som Skau ikke har overværet, er refereret med Henvisning til andres Beretninger, medens de Begivenheder, Skau vides at have deltaget i, er skildret med Øjenvidnets Opfattelse. Her har vi den ene af Partiførernes Syn, uforbeholdent udtalt, midt under Kampene. De Skauske Artikler er mærkede A. Flensborg og Dato, eller ** Flensborg og Dato. Der kan diskuteres om Enkeltheder i dem, men at de i det store og hele skyldes Skau, er utvivlsomt.

Ogsaa i de følgende Aar er »Dagbladet« vel underrettet fra den slesvigske Stændersal. $\frac{2}{3}$ og $\frac{4}{3}$ 1857 gives der saaledes en Gennemgang af den nyligt afsluttede Samling, der ved Sammenligning med Tidendens Materiale viser sig velfunderet. — Iøvrigt har »Danevirke« gode Korrespondencer, men hvad de andre Blade, danske og tyske, indeholder, er spredt og lidet værdifuldt. — Endelig maa det nævnes, at der ikke over nogen af de optrædende Hovedpersoner er skrevet fyldestgørende Biografier. Om ledende Mænd som v. Weber og Raadmand Thomsen har jeg ikke haft andre Oplysninger end de, der lod sig uddrage af deres Optræden i Stænderforsamlingen.

I. Den gamle Slesvighelstenisme sprænges.

Samlingen 1853—54.

Efter Treaarskrigens Afslutning blev Slesvigs Fremtid bestemt ved Forhandlingerne i London med Stormagterne. Da de Nationalliberales Ejderpolitik havde vist sig uigennemførlig, tiltraadte det konservative Ministerium Bluhme, ²⁷, 1852. Dagen efter udstedte det den store »Januarkundgørelse«, der indeholdt dets Helstatsprogram. Maalet var en Udjævning af alle de Brud paa det gamle, der i Kongeriget var sket med Grundloven, i Hertugdømmerne ved Oprøret. Med Hensyn til Slesvig lod Ministeriet naturligvis Aaret 48's konstitutionelle Løfter uopfyldte og ønskede en Udvikling af de gamle Provin-

sialstænder i Retning af at give disse besluttende Myndighed. Idet man ligesom saa bort fra det beklagelige Oprør, afventede man den ordinære Valgperiodes Udløb, udskrev Nyvalg og indkaldte Stænderne til at møde — ikke som før i Slesvig By, men i det nye Stænderhus i Flensborg — 5. Oktober 1853, til Raadslagning over et Regeringsudkast til de fornødne Forfatningsændringer.

For alle nationalt indstillede saa det højest besynderligt ud, at en »oprørske Institution« saaledes blev genoplivet. Forklaringen skal ikke søges her, men vi maa regne med Muligheden for, at Ministeriet — den slesvigske Minister Karl Moltke — har været klar over, at Slesvigholstenismen i sin daværende Form led af saa afgørende indre Brist, at den vilde sprænges, naar den blot blev konfronteret tilstrækkelig indgaaende med sig selv. I hvert Fald, den Karl Moltkeske Politik viste sig at være baade dygtig og virkningsfuld. Overfor det slesvigske Aristokrati tilstræbtes en Forsoning af saavel personlig som politisk Art, og Folket imødekom man ved en Reformpolitik, der, moderat som den synes os, dog var det mest radikale, Slesvig saa før 1864.

Selve Forfatningsudkastet var selvfølgelig konservativt nok til at høre de Store, og yderligere vistes der dem en ret vidtgaaende personlig Velvilje ved Udpegelsen af Forsamlingens Embedsstab. En af deres egne, Grev Arthur Reventlov, Amtmand i Tønder, blev kgl. Kommissarius. Hans Anseelse blandt de dansk-nationale er karakteriseret i »Dagbladet«s Ord, at han under Oprøret havde »slaaet sig til de Loyale«. Til Sekretær fik han oven i Købet en vis C. Fischer, der en Tid havde været selve Oprørsregeringens

Sekretær, og hvem de Danske kaldte »Zu-den-Waffen-Fischer«, efter et af de Opraab, han havde paraferet. — Saa vidt gik Ministeriets personlige Taalsomhed, at det fandt sig i, at det slesvigholstenske Flertals første Handling blev — paa tvivlsomt Grundlag — at underkende selve Eksellencen Tillisch's Valgbarhed som Deputeret for Frederiksstad og saaledes at udjage den Mand, der havde Hovedansvaret for den hidtil fulgte slesvigske Politik. Men — blev Oprørstonen anslaaet, slog Ministeriet igen. En Inspektør Beeck, der vovede at kalde Oprørsregeringen »den Regering, som dengang havde Magten«, blev tvunget til at opgive sit Mandat. — I Sprogsagen fastholdt Ministeriet, trods nogen Vaklen, den Regenburgske Reskript-Politik, men dennes Venner var urolige. — Som Modvægt mod Ministeriet Bluhmes politiske Konservatisme, og som et fortrinligt Supplement til dets personlige og nationale Taalsomhed stod dets sociale Reformprogram. Det omfattede en Regulering af den adelige Jurisdiktionsret i visse Distrikter, en Nyordning af Jagtretten paa Statsdomænerne, der kunde faa Konsekvenser for Godsjorderne; endvidere Møletvangens Ophævelse, hvilket var Begyndelsen til Hoveriets endelige Afskaffelse; og til Reformerne maa regnes et Forslag om en ny Matrikulering, der vilde ramme de gamle Besiddelser ret haardt.

Denne Regeringens Holdning, dens forsonlige Fasthed og sagligt lodige Politik, er Forudsætningen for Partiernes Historie i Stændersalen. Sessionens første Tid staar som een af Slesvigholstenismens store Glansperioder, men senere forte Mulighederne for en Ændring i Sprogpolitiken Oppositionen over i en mere loyal Politik, og samtidig medførte Udsig-

terne til sociale Reformers en »Auseinandersetzung« indenfor det tyske Parti. Tilsidst sprængtes dette og den danske Regering stod med Palmerne. Vi vil følge Hovedlinjerne i denne Udvikling.

Forsamlingen — den 7de slesvigske Provinsialstænderforsamling — gav i sin Sammensætning det klare Billede af Slesvig som Privilegiernes Land. Foruden de 31 Deputerede, der var valgt af Folket, efter meget høj Census, sad der 5, valgte af Godsejerne og 7 »allerhøjest udnævnte Medlemmer«. Fire af disse var taget blandt Ridderskabet — og det skal have været svært at finde fire baade loyale og præsentable Riddere — to af Præsteskabet og een for Kiels Universitet. Dansk og tysk var ligeberettigede, idet det danske Sprog officielt var primus inter pares, medens tysk faktisk var det dominerende. Kun ti Deputerede betjente sig udelukkende af det danske Sprog*). Disse Forhold gjorde, at megen Tid spildtes med »sproglige Mundhuggerier uden Berøring af selve Forhandlingernes Genstand« (Skau*). I Komiteerne gik de Danske — mod Skaus**) Vilje — med til at tale Tysk for at fremme Arbejdet.

Den skarpeste Partideling var paa Forhaand givet. Slesvigholstenerne mødte op i sluttet Kampformation. Deres Fører i Salen var Godsejer R. v. Weber til Rosenkrantz, en født Prøjser. Han var et skarpt og hurtigt Hoved, godt uddannet — dr. jur. — og dertil i Besiddelse af stor Arbejdskraft og Erfaring i den slesvigske Stænderpraksis. Skønt hans Handlinger var impulsive, var hans taktiske Evner glimrende, men hans hele Væsen prægedes af et

*) Se Skau Dagbl. 14/11 53 og 3/1. 54.

**) Skau Dagbl. 24/10 53. Smlg., endvidere Dagbl. 2/12 53.

mægtigt Hovmod og en ikke mindre Foragt for alt dansk. Samtidigt med at han blev ledende i det saglige Arbejde, gennemførte han en konsekvent Demonstration af Standpunktet »verstehe kein Dänisch«. Nogen stor Politiker er han næppe nogensinde blevet regnet for. Man kunde sammenligne ham med en dristig Ryttergeneral, der har sin Styrke i det pludselige Angreb og de uberegnelige Manøvrer. I Begyndelsen fik han altid Mandskabet med sig, men tilsidst faldt han det selv i Ryggen.

Paa Sessionens første Dag fældede v. Weber Eksellensen Tillisch. Valgene var faktisk allerede godkendt, men Weber skød sig ind under, at han ikke forstod Dansk og gennemtrunfede en Afstemning. 17 stemte da for Tillisch, 23*) imod ham. Partistyrkerne var dermed mønstret. Men Weber og Flertallet var ikke stemt for videregaaende Udfordringer. Da man havde sagt den forhen enevældige Regeringskommissær sit Tak for sidst, valgte man med de samme Stemmer Professor Schmid — Kieleruniversitetets kongevalgte Repræsentant — til Præsident**). Han regnede sig selv for at være »Hs. Majestæt Kongens loyaleste Undersaat«, men svingede efterhaanden meget stærkt over mod Weber, indtil de to Jurister til sidst stod i den intimeste Alliance. — Ved Valgene af Komiteer til Behandling af Regeringsforslagene har Flertallet øjensynligt søgt at udvise klogt Maadehold. Det havde Frihed ved Besættelsen af Pladserne, idet der stemtes om hvert Medlem for sig. Dog lod det Mindretallet blive repræsenteret i et Forhold, der gennemgaaende var som en a to til tre a fire.

---

*) Skau siger: 22. Dagbl. ¹⁰/₁₀ 53.

**) Se Skaus Karakteristik. Dagbl. ¹⁶/₁ 54 og ²⁷/₁₂ 53 etc.

Stemmetallene ved de enkelte Valg er nogenledes ens for danske og tyske Medlemmer, hvilket viser, at man har forhandlet sig til Rette; de nordslesvigske Førere, Skau og Krüger, var Flertallet dog meget forsigtig med at anbringe. Der valgtes i de første Dage 20 Komiteer; Skau fik Lov til at være med om en Komitebetænkning angaaende testamentariske Dispositioner; Krüger kom i en Møllerkomite angaaende Møllertvangen, i Toldkomiteen og i en Komite angaaende Beskatning af Brændevinsbrænderier. Men da de to Nordslesvigere har været meget utilfredse med saa indskrænket en Virkekreds, tog man dem begge, og satte dem til — med 6 af Modparten — at behandle Matrikel-Forslaget; de havde dermed faaet en vigtig Sag og var samtidig forsvarligt bundet. Men v. Weber, sekunderet af den gamle, temmeligt umulige Ahlefeld-Lindau beherskede Komiteerne med deres Folk. Inspektør Beeck fra Hoffnungsthal kom saaledes i hele seks. — Skau, der var dybt krænket over Tilsidesættelsen, harcellerede over det Besvær, Slesvigholstenerne havde paataget sig med alt Komitearbejdet; han skrev bl. a.: »undtager man de Komiteer, hvis Beretninger skrives i Kiel, ville de øvrige hver for sig blive en Prostitution«.*) Afløb fandt han i en voldsom Produktion af Breve til »Dagbladet«.

Hvad kunde der nu stilles op mod dette Flertalsvælde? Ingenting. Skau maatte se paa, at der valgtes en rent tysk Komite til Behandling af de indkommende Petitioner, og han maatte lade Weber bestemme Forfatningskomiteens Sammensætning: een Nordslesviger, Gaardmand Møller fra Skovgaard paa Aabenraakanten, een loyal Tysker, Cancelliraad

---

*) Dagbl. 2/11.

Schmidt, Flensborg og syv Slesvigholstenere. Man havde betænkt sig i ni Dage paa disse Valg; da de kom, ansaa Skau dem for den endelige Krigserklæring. Han gjorde Status op saaledes:*) »Resultaterne af Komitevalgene viser en total Mangel paa Organisation i det »danske Parti« i videre Forstand. Dette har sin naturlige Grund deri, at Partiets Hovedstyrke bestaar af nordslesvigske Bønder, (under) hvis Ledelse to Provster, (Boesen og Aschenfeld), to Handelsaristokrater (Agent Jensen og Cancelliraad Schmidt) og fire Ridderskabsmedlemmer ikke tror at kunne underordne sig, formedelst den indbildte, enorme Standsforskel. Altsaa stemme i det mindste de seks sidstnævnte, der ret passende betegnes som danske Slesvigholstenere, med Tyskerne«. Mærkeligt nok saa Skau ikke, at det fjendtlige Parti led af en ganske tilsvarende Grundsvaghed. Da det gav sig Udslog, kom det for ham som en forbløffende Overraskelse. Han kunde derfor heller ikke udnytte den.

Endnu herskede dog v. Weber. Den 27. Oktober kunde han nok engang med et Vink af sin Haand dreje den politiske Situation. En Komité, der var nedsat for at overveje Forslag angaaende Retsvæsenet, var kommet for Skade at anerkende den Tillsch'ske Ordning, ved hvilken Kieler Retten bortfaldt som højeste Instans for Slesvig. Med et Fler-tal, hvis Knaphed viser, hvor improviseret Manøvren kom, fik v. Weber sendt Forslaget tilbage til Komitéen; den afgav saa en ny Betænkning og hævdede, at Slesvig og Holsten maatte have fælles Højesteret.

---

*) Dagbl. 28/10 53.

Men ret meget mere Vejrs var der ikke i Slesvigholstenismen. Udover hvad der skete m. H. t. Retsordningen, indtog man kun angaaende Spørgsmaalene om Kommunernes Gæld fra Krigsaarene og om Krigsskadeserstatning, Standpunkter, der var klart slesvigholstenske. Toldgrænsen, det store principielle Spørgsmaal ordnedes ganske let — endda enstemmigt. Agent Jensen var Ordfører, og der rejstes ingen Modstand mod den toldpolitiske Tilnærmelse til Kongeriget.

Samlingens vigtigste Sag, Forfatningsudkastet behandledes efter rent nationale — og sociale Linier. Man havde nemlig Grund til at vente, at Regeringen i Sprogsagen skulde vise sig lydhør overfor Krav, der stod paa Januarkundgørelsens Grund, naar de blev fremsat med tilstrækkelig Vægt. De berygtede Sprogreskripter var nu for første Gang offentliggjorte, som Tillæg til Udkastets § 7; men i Motiveringen udbad Regeringen sig »de Revisionsbemærkninger, der maatte være at gøre i Henhold til de i de senere Aar gjorde Erfaringer«. Derfor foranstaltede man i denne Sag en Samling mod Midten og udelukkede enhver Genklang af »up ewig ungedeeft«, der kunde støde »de loyale«, Skaus »danske Slesvigholstenere«. Resultatet blev en stærk Opsvulmen af den tyske Oppositions Stemmestemme. Skau stod i sit farligste Øjeblik med kun 7 Tilhængere. De danske Ultras i Sprogsagen maa dog regnes til 11. — Om Sagens Gang i Komiteen fortæller Skau en Række interessante Enkeltheder, der i alt det karakteristiske bekræftes ved v. Webers og Möllers Forklaringer i Salen. Weber havde været helt enevældig ved Beretningens Udarbejdelse. De andre havde blot haft at skrive under, og

det var kun ved at føre den hidsigste »lille Krig«, at Møller fik sit danske Minoritetsvotum optaget.*) M. H. t. Sprogsagen var det tyske Standpunkt, at Reskriptet af 15. Dec. 1810, Hovedpunktet i Regenburgs Jurist-snilde Manøvrer, skulde ophæves. Subsidiært kunde man dog gaa med til, at Reskripterne dannede en Del af Forfatningen, indtil næste Stænderforsamling havde taget endelig Beslutning om dem. Herimod forsvarede Skau og de danske Ultras blindt Regenburg. Det vægtigste Indlæg i Salens Debat var Agent Jensens. Han forklarede omhyggeligt, at paa den Maade kunde Maalet nu engang ikke naas; »der vilde kun blive fremkaldt en Opposition, med hvilken man ikke kunde faa Magt. Af Tilhængere vilde man skabe sig Modstandere«. — Historisk skulde netop Kampen mod Sprogreskriptionerne blive Forbindelsesleddet mellem den døende Slesvigholstenisme fra 48 og det nye tyske Folkeparti, der opstod i Aarene kort før 64.

Sprogsagen var Hovedemnet for Salens Debat. Ved den endelige Afstemning blev dog de sociale Synspunkter de afgørende. Der var sket det, at Godefraktioner indenfor det tyske Parti var blevet bange for Bøndernes voksende Indflydelse og Initiativ og derfor tilsidst sluttede sig til Skau for at sikre den konservative Forfatning.

Det var et næsten ufatteligt Forræderi mod egen Sag, de saaledes begik. Deres Manøvrer er i Stændertidenden camoufleret med juridisk Skarpsind og lader sig ikke udrede Stykke for Stykke. Men følger man Regeringens Reformprograms Gang, ser man,

---

*) Se Skau Dagbl. 20/12 53 og Tidenden for 29/12 53 m. Møllers og Webers Redegørelser.

hvordan Revnen var der lige fra Begyndelsen, og hvorledes den vokser op mod den kritiske Dag, 5te Januar 1854.

Sagerne angaaende Jurisdiktion og Jagtret var vistnok blevet anseet for de mest kildne. Dem havde Bønder og Godsejere delt imellem sig, med Udelukkelse af de dansktalende. Den adelige Jurisdiktion gik til Behandling af et højfornemt Fem-Mands-Udvalg, medens Jagtretten overlodes fem Bønder — der dog sættes under Kontrol af to Godsejere. Uden større Rivninger gik begge Sager derefter igennem i Salen, og man har vel ment, at det værste var overstaaet. Regeringsudkastet angaaende Mølletvangens Ophævelse blev sendt i en Komite af »lutter Mølleejere, Mølleforpagtere eller Folk, som var meget nær beslægtede med Møllere« (Skau) — blandt dem var, som fortalt, Bevtøft-Mølleren, Hans Krüger. De kom til det Resultat, at Møllerne skulde have fuld Erstatning, og at det burde gøres meget vanskeligt at opnaa nye Møllebevillinger. I Begyndelsen af December kom deres Betænkning til Debat i Salen; men da skete det, at tysksindede Bønder — Werner — Brebelholz og Momsen — Vraagaard — tog Têten og fik gennemført en Række Ændringer, ved hvilke der — med Skaus Udtryk — »ikke blev Sten paa Sten tilbage af Betænkningen«. Derimod fik v. Weber en første Paa-mindelse. Det lykkedes ham nok at faa visse storpolitiske Udtryk optaget, men han led et eklatant Nederlag, da han stillede det Ændringsforslag til Bøndernes Tekst, at Møllejerne skulde have fuld Erstatning for den Haand- og Spandtjeneste etc., som Distriktets Bønder var dem skyldige. Han stemtes ned med 34 Stemmer, og tilsidst vedtoges Regeringsfor-

slaget omtrent uforandret. Endnu mærkeligere stillede Forholdene sig en halv Snes Dage senere, da Matrikelsagen var for. Siden 1802 havde en ny Matrikel for Slesvig været nødvendig. Den var imødeset med Længsel i Folket, og man gik ud fra den Forudsætning, at den skulde være Basis for Repartitionen af alle Skatter. Men dette ansaas i de højere Kredse for Indgreb i Ejendomsretten og nu betød Regeringsforslaget Opfyldelsen af Folkets Ønsker.*) — Den til Udkastets Behandling nedsatte Komite delte sig i et Mindretal paa tre — ellers slesvig-holstenske Marsk-Bønder — og et Flertal paa seks, blandt hvilke var Skau og Krüger, der tog en slesvig-holstensk Gods-ejer til Ordfører. Disse var Regerings-Forslagets Fjender, de andre dets Venner, men man kom overens om at foreslaa en Opmaaling paabegyndt og Sagen selv udskudt til en kommende Forsamlings Beslutning. I Salen (¹⁵/₁₂) prøvede saa v. Weber igen eet af sine Flankeangreb, idet han foreslog, at en ny Matrikulering simpelthen skulde fraraades. Og denne gang fandt Prøjseren Støtte hos — Nordslesvigeren Laurids Skau. Da denne rejste sig, var det ikke for at bekæmpe Obstruktionens Spøgelse — tværtimod. Han og de øvrige Medlemmer af Komiteens Flertal faldt fra deres egen Indstilling og gik over til Weber. Og selv efter at Kommissarius havde erklæret, at Regeringen var meget interesseret i Sagen, fastholdt Skau og Krüger deres nye, Weberske Standpunkt. Imod dem optraadte Nordslesvigere, som Bladt Tandslet og Raadmand Hansen, Sønderborg og en samlet Trop af tysksindede Bønder som Momsen

---

*) Se Momsens Udtalelser i Tidenden ¹⁵/₁₂, Skaus ¹⁷/₁₂ 53.

Vraagaard og Hansen Grumby, Byfolk som Købmænd Dehn fra Eckernförde og Købmand Petersen fra Garding. De hævdede mere eller mindre skarpt Regeringsforslagets Standpunkt; efter ialt 4 Behandlinger ($^{15}/_{12}$, $^{17}/_{12}$, $^2/_1$ og $^3/_1$) naaede de at gennemføre Komiteens oprindelige Forslag. Den 3dje Januar sejrede paa denne Maade Bønder og Byfolk med 22 mod 17 over Aristokraterne og deres Tilhængere. Det er ikke urimeligt at antage, at de overvundne har følt sig opskræmt af dette Revolutionens Spøgelse, der netop i de første Aar af Halvtredserne red Europas Store som en Mare.

Kun 2 Dage efter ($^5/_1$) kom saa den overraskende Eksplosion; den kom som en Tyv om Natten og afstedkom den græsseligste Forvirring. — Først var de Weberske Ændringer til de enkelte Paragraffer blevet vedtaget med vekslende Majoritet. Da disse Resultater laa fast, skred man til Afstemning over Udkastet som Helhed og den almindelige Opfattelse var, at det vilde blive forkastet. Men, Præsidenten ledede Afstemningen saaledes, at al principiel og generel Modstand blev udelukket fra den endelige Beslutning. Derimod vedtoges det med 27 Stemmer mod 14. at »tilraade Indholdet af de enkelte §§ 5—28 i det foreliggende Udkast, med Hensyn til hvilke ingen Forslag var stillede, over hvilke altsaa Forsamlingen endnu ingen Beslutning havde taget«. Paragrafferne 1—5 var af Regeringen unddraget Stændernes Myndighed; nu var det øvrige Forslag vedtaget med Webers Ændringer. De fjorten Mand, der stod tilbage i Oppositionen, var syd- og mellemslesvigske Deputerede under Ledelse af Folk som Købmand Petersen, Garding og Gaardmændene Momsen, Vraagaard og Hansen Grumby. Disse gjorde i et Aftenmøde d. 6te Januar

Forsøg paa at ændre Beslutningen, saa den kom til at betyde en Forkastelse, men v. Weber mødte dem med samme Skarphed, som han plejede at vise Nordslesvigerne. Og Præsidenten plæderede paa det kraftigste mod den Opfattelse, Bønderne havde gjort gældende: at Forfatningsudkastet egentlig var fraraadet. — Først nu har Bønderne vistnok forstaaet, at de andre havde sveget dem med koldt Blod.

Om det saa var »Sejrherr« Laurids Skau var han mange Dage om at begribe, hvad der var sket. Han skrev til »Dagbladet« ^{16/1} 54., at den tyske Majoritet »ved en Fejltagelse« og paa Grund af »Præsidentens Kejtethed« havde stemt mod sin Hensigt, saa Resultatet er blevet gunstigt for Regeringsudkastet«. Det kan derfor ikke undre, at »Flyveposten«s Flensborg-Korrespondent havde det »fra flere Slesvigholstener«, at disse var faldet ud af Rollen, da de skulde stemme uden Instruks, men at Weber heldigvis denne Gang havde været af Nordslesvigernes Anskuelse og Præsidenten ligeledes; man aner, hvor det har summet af Overraskelse og af Misforstaaelser i det politiske Flensborg. Saa forbløffende virkede det altså i 1854, at den sociale Deling kunde give sig storpolitisk Udslag.

Naar Skau stod saa svagt, kom det vistnok af hans indrepolitiske Farve, der maa kaldes national-liberal — han var jo endog selve »Dagbladet«s Korrespondent. Han var utilfreds saavel med Regeringens politiske Konservatisme som med dens sociale Reformprogram, svingede mellem Bønder og Godsejere og kunde ikke tænke sig at søge Svælget mellem dem udvidet. Men den 5te—6te Januar blev en stor Epoke i hans Politiker-Liv. Han viste sig efterhaanden i

Stand til at uddrage Begivenhedernes Lære og at indrette sin Politik derefter. Den 24. Januar meddeler han de første Resultater af sine Overvejelser*). Der havde »fundet et c o m p l e t B r u d Sted mellem den illoyale tyske Majoritets Godsbesiddere, Riddere og enkelte Bydeputerede paa den ene Side, og de øvrige Bydeputerede, samt de mindre Landejendomsbesiddere paa den anden Side«. Her greb han utvivlsomt Kærnen. Men naar han derefter kalder Aristokraterne for »moderate Slesvigholstenere« og Bønderne for »Ultras«, er det kun, fordi Godsejerne i dette ene Tilfælde var gaaet med de Danske. Men ogsaa disse Fejltagelser fik han klaret, og da næste Samling kom, var Redaktør Billes Ven næsten blevet en »Bondeven«. Han gik imod de saakaldte »moderate« Modstandere og søgte Forbund med de fjendtlige »Ultras«. — Iøvrigt befriedes han for sine juridisk uddannede Modstandere, der maatte betale den konservative Forfatning med deres Liv som Politikere. I de følgende Aar blev Skau Salens betydeligste Taktiker.

II. Tiløb til Dannelsen af et helslesvigsk Parti.

Den ekstraordinære Samling 1855.

Den saa heldigt gennemførte nye Forfatning bekræftedes af Kongen uden Hensyn til de i Forsamlingen vedtagne slesvigholstenske Ændringsforslag til de enkelte Paragraffer. — Herefter havde Stænderforsamlingen besluttende Myndighed i Slesvigs særlige Anliggender, og den havde at vælge 4 Medlemmer

---

*) »Dagbl.« 27¹/₁ 54.

til Helstatens Rigsraad. Kgl. udnævnte Medlemmer gaves ikke mere. Men i sin Sammensætning var den nye Forsamling ikke meget forskellig fra den gamle. De brede Lag valgte ganske vist efter den betydeligt nedsatte Census, men de besatte nu kun 29 Pladser mod 31 før. Momsen gjorde ved Lejlighed (¹⁶/₃ 1860) op, at 6 af Bønderne var dansktalende — hver repræsenterende 16,399 Mennesker, — medens de andre 11 talte tysk, hver repræsenterende 16,304. Af Købstad-folkene mente han, at lige mange talte dansk og tysk. Skau gjorde Indvendinger mod Beregningen af Folketallet i Kredsene, men ikke mod Opgørelsen af Medlemmernes Sprog. — De to Mandater var gaaet til Præstestanden, der nu ialt valgte 5 Mand, mest »loyale«, ofte »danske«. Ridderskabsmedlemmerne valgtes nu af deres egne, hvilket betød et Minus paa 4 for de loyale Partier; Godsejerne valgte, som før, 5 Deputerede. De to sidstnævnte Grupper repræsenterede ialt 107 Godsejere og ca. 50 Riddere. — Den vigtigste Forandring i Sammensætningen var egentlig den, at man nu var fri for de dominerende Jurister fra sidst, Schmid og Weber, der havde maattet trække sig tilbage. Den intellektuelle Overvægt laa nu hos de folkelige Deputerede.

Tonen var derfor en ny i 1855, da Stænderne sammenkaldtes til en kort ekstraordinær Session. Det saa i Salen ud, som om Slesvigholstenismens Tid var forbi med den 6te Januar 1854. Der kom nu hvad man kunde kalde en slesvigsk Periode, da Syd og Nord var ved at finde hinanden. Allerede fire Dage efter Stændernes Sammentræden skriver »Danevirke«s Korrespondent til sit Blad:*) »Naar man fra Til-

---

*) Dnv. ¹⁸/₁₁ 55.

hørerpladsen« — Offentligheden havde nu Adgang til to Tribuner i Salens ene Ende — »betragter den hele Forsamling af Deputerede, faar man uvilkaarligt det Indtryk, at Stemningen er mere indbyrdes gemytlig, end før har været Tilfældet. De Dansktalende og de Tysktalende har nærmet sig hinanden, og den skarpe, grelle Modsætning, som er saa velkendt fra en tidligere Forsamling, synes denne Gang at have antaget en betydeligt mildere Skikkelse«. Senere skriver han:*) »De fælles Interesser har bragt Bondestandens og Stændernes Deputerede sammen lige overfor Ridderskabet og Godsejerne . . . . Medens Sydslesvigernes Deputerede tidligere kaldte alt for godt, der kom Syd fra, har man denne Gang kaldt det bedst, som kom Nord fra.« — Selve det skete Mirakel beretter han med disse Ord: »Man saa denne Gang Werner og Skau, Momsen og Krüger arbejde til samme Maal, medens de i forrige Stændersession bekæmpede hinanden paa Liv og Død . . . . De Danske respekterede Werners betydelige Arbejdsdygtighed, medens de tysksindede bøjede sig for L. Skaus parlamentariske Overlegenhed.«

Saavidt var man naaet efter 3 Ugers Samvær — navnlig fordi Skau havde forstaaet at drage Konsekvenserne af Situationen fra Januar 54. Sessionen var dog begyndt alt andet end fredeligt. Sydslesvigerne mødte op med en særdeles skarpt formuleret Protest mod Sprogreskripterne, underskrevet af Repræsentanter for Øst og Vest, desuden med Fordringen om Anerkendelse af Kommunernes Gæld fra Krigsaarene. Dertil havde Momsen — skønt han

---

*) Dnv. 4/12 55.

sidst havde været Anfører mod Weber — nu vist sig som denne sin gamle Førers lærvillige Elev. Straks Spørgsmaalet om Valgenes Godkendelse var rejst, havde han meldt sig med sine Tvivl om Laurids Skaus Valgbarhed: Naar man havde Embede (som Amtsforvalter) i Kobstaden, hvor kunde man da være valgbar paa Landet? Men Skau kunde gøre Rede for sig og Momsen erklærede sig tilfreds. Andre vilde dog ikke give op. Ahlefeld-Lindau trumfede igennem, at der blev Afstemning — han havde »ikke forstaaet« Skaus Redegørelse. Men, som det hedder i Tidenden, næsten alle Medlemmer stemte for Valgets Gyldighed. Naar man betænker, hvad »Dagbladet«s Korrespondent iagttog: »at der hos de tyske Deputerede viser sig den utvetydigste Tilbøjelighed til at afryste Aristokratiets Supremati«,*) er det rimeligt at antage, at den gamle, stive Godsejers Optræden har gjort sit til at vende Stemningen.

Til Præsident kom man derefter overens om at vælge Provst Otzen, nu i Burg paa Fehmern, et af de nye Medlemmer. Han var kendt for sin Modstand mod Sprogreskripterne — af hvilken Grund han var forflyttet fra Angel — men ogsaa for sin Loyalitet mod Danmark, der havde skaffet ham Ridderkorset. Han fik aldrig Professor Schmid's Myndighed over Forsamlingen, der under hans Ledelse sammenlignedes med Herman von Bremens Collegium politicum. Regeringsforslagene gik i Komité 2 Dage senere (¹⁷/₁₁). Der var kun to. En Ekstraskat til Monarkiets Fællesudgifter skulde reparteres, og det var blevet nødvendigt at forhøje Slesvigs Bidrag til

---

*) Personalia Dagbl. ⁵/₁₂ 55. Brev I.

Straffeanstalten i Glückstadt. Valgene var tyskprægede i v. Webers Stil, men Skau kom med i Repartitionskomitéen.

Fra nu af begynder Vendingen. Den har sin Basis i Repartitionskomitéens Arbejde. Skau sad her sammen med Pastor Møller fra Vonsbæk overfor 4 tyske Smaadeputerede — med Werner — Brebelholz som Fører, og een Godsejer, Slesvigholsteneren Schmidt, Friedensthal. Der er rimeligvis sket det, at Skau og Werner har slaaet sig sammen om at udarbejde Betænkningen. I hvert Fald kom man hurtigt overens om rent ud at forkaste Regeringens Grundlag for Repartitionen: Beregning efter Folketal. I Stedet for gik man for Landets Vedkommende ud fra Jordernes Taksationsværdi og for Stædernes fra Brandtaksationen. Andre Skatter var for reparteret paa samme Maade, saa revolutionær var Ændringen ikke. Men man kom til karakteristiske Resultater: Bondedistrikterne og Byerne lettedes for indtil Halvdelen af den dem tiltænkte Andel, medens Godserne derimod fik saa meget des større Byrder. Slesvig By gik fra 8,175 Rdl. ned til 4,635 Rdl., Haderslev fra 5,607 til 2,998, Flensborg Amt (altsaa Landet) gik fra 19,881 ned til 12,926, Haderslev Amts Bønder sparede 4,000 Rdl., Aabenraa Amts 3,000. Et Gods derimod som Hofjægermester Ahlefeldts Lindau steg fra 483 til 782 Rdl. Fætterens Ludwigsburg fra 906 til 2,226. Disse Eksempler er nok for at karakterisere den realpolitiske Basis for Tilnærmelsen mellem Nord og Syd. Man kunde maaske mene, at denne Beretning var en Sejr for »Ultraslesvigholsteneren« Werner, idet han havde overvundet Ultradanskeren Skau og faaet ham med til Opposition mod Regeringen. Men saaledes

kan man ikke gøre op. Sejrherrén var Slesvigs brede Lag som Helhed. Og dets Repræsentanter satte sig imod enhver Modstand, der rejstes af nationale Grunde. Som vi senere skal se, blev det netop mod tyske Angreb, man maatte værgé sig.

Medens Udregningerne og det øvrige Arbejde stod paa, søgte Skau at udnytte Situationen videre. Alle-rede 20. November indgav han to Forslag: eet om Op-hævelse af de saakaldte Bødesessioner for Lejermaal, og eet om Foranstaltninger angaaende Vanding og skadeligt Vands Afledning. Dette var udarbejdet som en færdig Lov, med 69 Paragraffer. Et tilsva-rende Forslag, han havde indgivet i forrige Samling, var blevet vel modtaget, men lagt hen; nu nedsattes der straks en Komité paa 7 Mand. Af Danske talte den ganske vist kun Skau selv og Knudsen, Lysholm, dertil 5 gamle Slesvigholstenere, blandt dem Mom-sen. Men det skete, at disse valgte Skau selv til Ord-fører, og at Komitéén eenstemmigt gav ham det Skudsmaal, at han havde »tilstillet den et Udkast, der leverer et overordentlig brugbart Materiel til Ud-arbejdelsen af en saadan Lov, hvis Nødvendighed er hævet over enhver Tvivl«. Den gjorde derfor Skaus Udkast til sit, og »Dagbladet«s velunderrettede Korre-spondent (næppe Skau selv) ved at fortælle, hvor-dan »det lykkedes Skau at faa endog ivrige Tyskere til at erkende, at hans Udkast var bedre end den provisoriske Lov, der er givet i Holsten«. Videre naaede denne Sag dog ikke, før Samlingen sluttedes. Men Lejermaals-Sagen blev gennemført. Den rent danske Komités Hoved-andragende vedtoges i Salén den 30te November med

---

*) Dagbl. 10/12 55.

38 mod 3. — I Forsøget paa at samle alle vovede Hans Krüger sig meget længere ud end Skau. Den 22. November indbragte han det Forslag, at det slesvigske Gendarmerikorps slet og ret skulde opløses. Det var upopulært i Nordslesvig og forhadet i Syden. Dernede havde det tidligere været nødvendigt, men var det ikke mere. Intet andet viser saa tydeligt som denne Krügers Udtalelse, til hvilken Grad ikke blot Stænderforsamlingen, men ogsaa selve Landet var blevet et andet nu end i de første Aar efter Kri-gen. Den giver Nøglen til Forstaaelsen af Stillin-gen. Komitéen kom til at bestaa af 2 Danske og 5 Tyske, der valgte Krüger til Formand og førte Sagen igennem i Salen med 27 Stemmer mod 3. 10 stemte ikke. Mon det var »Ultradanske« hinsides Skaus og Krügers Forsoningspolitik? Snarere var det de 10 Aristokrater, der anede en Fare i den. Men den udviklede sig videre, i Forbund med »Ultraslesvig-holsteneren« Momsen. Maaske oprindeligt af Malice mod Skau indgav han en Privatproposition om en ny Matrikel. Men havde han ventet, at Skau skulde fastholde den Weberske Nægtelse, tog han fejl. Skau talte resolut for Forslaget, og Sagen gik i en Komité, hvis Sammensætning er højst bemærkelsesværdig. Den kom nemlig til at bestaa af 4 Nordslesvigere foruden Momsen selv. Der har været ført vanskelige For-handlinger, før dette Resultat blev naaet. Man ser det af Stemmetailene; de fire Danske fik henholdsvis kun 11, 15 (Skau), 16 og 26 Stemmer, medens Momsen valgtes med 37 Stemmer. Men Danskerne gjorde Momsen til deres Ordfører, og man naaede til en eenstemmig Indstilling. Videre kom Sagen dog ikke.

Men vi ser, at der i 1855 var ved at danne sig et hellslesvigsk Folkeparti. Vi ser ogsaa at det havde

betydelige Modstande at overvinde. Hvilke disse var, kan ikke nærmere bestemmes. Aristokraterne har kæmpet imod, og det samme har nogle tyskdoktrinære Demokrater gjort, da de saa, hvorledes Skau og Krüger var ved helt naturligt at glide ind som det nye Partis Førere. Man tager næppe Fejl, naar man kalder den nyvalgte Raadmand Thomsen fra Oldensworth for den betydeligste Modstander — men hvilken personlig Rolle, han har spillet, kan vi ikke vide.

Foreløbig kunde end ikke den odiøse Sprogsag dræbe den nye Spire i dens Frembrud. Og det skønt de mellem- og sydslesvigske Bønder selvfølgelig ikke vilde give op overfor ministerielle Dekreter, der maatte staa for dem som Udslag af Vilkaarlighed.

Umiddelbart førend Skau motiverede sine to Forslag (^{20/11}) havde man haft den første Sprogdebat. Det danske Parti, der netop vilde slaa ind paa de nye Veje, var ikke glad ved at faa den gamle Strid frem. Dets Holdning ved denne Lejlighed blev bagefter underkastet en ingenlunde blid Kritik. »Man har fundet den (Holdningen) kraftesløs, mat og flov og rent ud beskyldt vore Deputerede for at være villige til at opgive Sproget, for med des større Enighed at kunne samarbejde med de tyske Deputerede i andre, vigtige Anliggender«. Debatten var endt med en Overrump-ling fra tysk Side, idet man øjeblikkelig, uden forudgaaende Forhandling, nedsatte en Sprogkomite, der selvfølgelig blev rent tysktalende. Men 10 Dage efter havde Skaus Politik allerede taget Brodden af den tyske Nationalisme. Ved den anden Sprogdebat — ^{30/11} — henviste Kommissarius til en allerhøjeste

---

*) Pagbl. ¹⁴/₁₂ 55. Brev II.

Kundgørelse af 15. November, der stillede Forfatningsændringer i Udsigt, og erklærede, at af Propositioner som denne maatte man intet Udbytte vente sig. Werner, der var Tyskernes Ordfører saavel her som i Repartitionssagen, trodsede da ikke paa, men svarede, at saa vilde han indtil videre trække Forslaget tilbage! Ved Afstemningen var der 34 Stemmer for Tilbagedragelsen, kun 7 imod. Det har været Raadmand Thomsens Parti, der sad som den urokkelige Rest fra Fortiden og — som det uhyggelige Fremtidsvarsel. Men foreløbig — det yderligtgaaende tyske Parti var nu mindre, end det yderligtgaaende danske havde været i sidste Samling.

Alt dette var foregaaet i det korte Spand af Tid, medens Repartitionskomiteen gjorde sit Arbejde færdigt. Første December kom Sagen frem i Salen. Raadmand Thomsen fra Oldensworth leverede da sit første store Slag i Stænderforsamlingen — og tabte det. Han gav en omhyggelig Udredning af, hvordan Slesvig finansielt blev udbyttet til Fordel for Kongeriget og endte med at efterligne Webers Træk i Sagen angaaende Kieler-Højesteretten, idet han som en Overraskelse foreslog, at Repartitionen skulde sendes tilbage til Komiteens fornyede Overvejelse. Men disse finansielle Argumenter, der i Februar 1857 skulde bringe den samme Forsamling til at begaa Forfatningsbrud, gled nu, i 1855, fuldstændigt af. Werner erklærede det for de slesvigske Rigsraaders Sag at faa Fordelingsprocenten ændret til Slesvigs Fordel, og saavel han som Momsen støttede Kommissarius mod Thomsen. Der lod sig dog sætte 17 Stemmer mod 22 for Thomsens Forslag. Det vil sige: 8 à 10 Aristokrater og 7 à 9 uforsonlige slesvigholstenske

Smaadeputerede. Ved den endelige Afstemning, den 4. December, modsatte Komiteen sig saa sejrrigt alle Ændringsforslag og fik sin Betænkning vedtaget med Stemmetail, der ved de enkelte Paragraffer ligger fra 32 til 38 for og fra 3 til 9 imod. Aristokraterne stod igen alene. Regeringen anerkendte Stændernes Vedtagelse. Købstadbladet »Danevirke«, Skaus private Uven, skrev: »Man har for første Gang Eksempel paa, at Købstædernes Interesse fortrinsvis er blevet varetaget af lutter Landmænd.«

Idyllen havde været truet, da man 1ste og 3dje December debatterede Anerkendelsen af Kommunerne's Gæld fra Oprørsaaarene. Men selv da var Tonen mere dæmpet end ellers. Werner fremhævede i sin Anbefaling stærkt de mange fattige Folk, der var blevet tvunget til at sætte deres Spareskillinger i disse Laan. Ved Afstemningen var der 27 for og 13 imod at anerkende Gælden.

Forklaringen paa den forsonlige Stemning i Sessionen 1855 ligger dybere, end deri, at kun forholdsvis uvigtige Sager var til Behandling. Den tyske Opposition blev rejst paa to meget vigtige Principspørgsmaal: det finansielle og det sproglige. I begge Tilfælde faldt den til Jorden. Kun i en Sag, der delvis havde Karakter af en Barmhjertighedsgerning, delte man sig efter de Tal, der i Aarene op mod 1864 skulde blive de skæbnesvangre: ca. 27 Slesvigholstenerne mod ca. 13 Danske. En Forklaring er vel nok at søge deri, at Regeringen havde stillet Forfatningsændringer i Udsigt, men den egentlige Forklaring ligger utvivlsomt i den almindelige, fredelige Stemning Landet over, under hvilken man var ved at blive sig bevidst, at man var Slesvigere, før man var

danske eller tyske. De Deputerede har ikke ved deres Hjemkomst faaet Bebrejdelse af deres Vælgere, thi i saa Fald havde de ikke over et Aar senere mødt hinanden igen i Humør til at fortsætte det begyndte Værk: en helslesvigsk Samling. Vi skal nu se, hvorledes denne lovende Begyndelse blev forspildt.

III. Det nye tyske Parti dannes. Krisens Udvikling.

(Samlingerne 1856—57 og 1860.

Udviklingen i Slesvig indtil Nytaar 1857 beskrives af en samtidig, vistnok slesvigsk Kender*) saaledes: »Der havde i flere Aar hersket en saadan Ro i Hertugdømmet, at politiske Demonstrationer næsten var uhørte. Selv i Angel, hvor Agitationerne fra Oprørstiden og de forudgaaende Aar havde slaaet dybe Rødder, havde det i lang Tid været aldeles roligt . . . . Stændervalgene i 1854 havde kun vakt en svag og kortvarig Bevægelse, og Stændernes overordentlige Møde i 1855 havde ligeledes kun haft liden Virkning. Derimod havde man, efter at Stændernes Sammenkaldelse nu denne Gang, i sidst afvigte November (1856) var blevet bekendtgjort, begyndt at røre sig noget mere og at forberede de senere saa talrigt indstrømmende (Sprog-)Petitioner; men denne Bevægelse havde dog endnu ikke vundet noget betydeligt Omfang«. To Ting maa fremhæves af denne Bedømmelse, der sikkert er god: at de mærkelige Parti-forhold i Sessionen 1855 har svaret saa naturligt til Forholdene ude i Landet, at de ikke har vakt større Opmærksomhed, og, at det var Sprogsagen, som endnu holdt den sidste Kampflamme i Live.

---

*) »T.« i Dagbl. ³/₃ og ⁴/₃ 57.

Men var end ved Stændernes Sammentræden, op mod Jul 1856, Stemningen i Landet den samme fredelige som Aaret forud, var dog de storpolitiske Forhold ændrede paa en Maade, der kunde blive skæbnesvanger. Ved Holstenernes Udvandring fra Rigsraadet i April var Fællesforfatningen sprængt. Og i Juni havde en prøjsisk Note talt Holstens Sag i København. Baade i Holsten og Lauenborg var der for Tiden stærke Kræfter i Bevægelse for at hidføre en tysk Indblanding i Monarkiets Anliggender. Det mærkeligste er egentlig, at disse Begivenheder endnu i December ikke havde øvet nogen kendelig Virkning i Slesvig. Men Muligheden for en Strømkæntring var til Stede, hvis man igen — som før — kunde vende de tysktalendes Blik mod Syd. Det, der skete i de to Stændermøder 1856—57 og 1860 kan da kort sammenfattes i dette ene, at det lykkedes Raadmand Thomsen fra Oldensworth at skabe et nyt tysk Parti med Agitation i Tyskland som Maal.

Forløbet af Sessionen 1856—57 har den særlige Interesse, at vi her kan følge den nye tyske Bevægelse i dens Begyndelse.

Da man mødtes paany i Flensborg, den 15. December, var Raadmand Thomsen endnu kun den Mand, der havde lidt Nederlag ved sin første Optræden; Laurids Skau saa Vejen ligge aaben for sit Samlingsværk. Forsamlingen var den samme som sidst, men der var sket et vigtigt Personskifte, idet Gaardmand Werner fra Brebelholz, Skaus gamle Allierede, havde solgt sin slesvigske Ejendom og var blevet erstattet af sin Suppleant, Gaardmand A. Hansen fra Grumby. Denne havde nok i 1854 fulgt dem, der gjorde Oprør mod v. Weber, men omend hans per-

sonlige Forhold til Skau synes at have været godt, kom de dog aldrig til Samarbejde. Han var iøvrigt Tyskernes store Haab. I ham troede de at have fundet et Fænomen à la Laurids Skau: den veltalende Bonde, der, bedre end Professorerne, kunde staa som Folkets Talsmand. Som Suppleant var ogsaa Jernstøber Clausen fra Kappel, en forhenværende Advokat, kommet ind. Skau havde fra gammel Tid stor Respekt for Jurister, han taler derom i sine Erindringer.

Det Materiale, Forsamlingen fik forelagt, var stort, men af ufarlig Natur. En pedantisk Slesvigholstener kunde hænge sig i Ting, som at Jordemødre for Fremtiden skulde uddannes i København i Stedet for i Kiel etc.; men i det hele kunde man vente sig et Slags Amtsraadsforhandlinger. Skaus Forslag om skadeligt Vands Afledning var forelagt som Regeringsudkast, med særligt Henblik paa Geesten, hans Forslag om Bødesessioner for Lejermaal ligeledes. Underligt nok havde Regeringen derimod ikke taget sig af Matrikelsagen.

Ved Besættelsen af Tillidsposterne var der ingen Trang til Opposition mod Danmark, man tog lutter Mænd af velkendt Loyalitet. Otzen blev atter Præsident, Agent Jensen Vicepræsident i Stedet for Slesvigholsteneren Kittel. Cancelliraad Schmidt og Pastor Christiansen, Medelby, blev Sekretærer, Præsterne Møller fra Vonsbæk og Thaden Redaktører af Tiddenden. Saadanne Valg havde man aldrig set, hverken før eller siden. Og ved Valgene til Komitéerne var det, som om de nationale Modsætninger næppe eksisterede. To Sager, om kriminel og civil Proces, der 1853—54 havde været koblet sammen med Sles-

vigholstenismens Kamp for at bevare Kielerretten som Højesteret for Slesvig, blev saaledes sendt i Komité, hvis Flertal var kendt som danskvenligt. Skau blev endogsaa Ordfører angaaende Kriminalproces etc. Hvis der ved Komitévalgene var Tale om en Partideling, har det været den mellem Aristokraterne og de andre. Demokraterne tog Flertallet i de fleste Komitéer, men Aristokraterne fik stadig gode Folk med. — Som Helhed var Valgene gunstige for Nordslesvigerne. Skau og Krüger sad i de fleste Komitéer, Juhl, Bladt og Hansen, Ravnskobbøl, anvendtes meget, de danske Præster ligeledes.

Samlingen, der varede fra 15. December 1856 til 21. Februar 1857, er tydeligt delt i tre Perioder. Den første gaar til 23. December og markeres af et kraftigt nordslesvigsk Fremstød efter de Linier, der havde vist sig saa lovende. Imedens Regeringsforslagene behandledes i Komiteerne, tog Skau Initiativet til en ny og betydningsfuld Række Reformforslag, der utvivlsomt gjorde stort Indtryk. Med udtrykkelig Fremhævelse af, at han ønskede at fortsætte Bevægelsen fra 1855, forelagde han to store, fuldt udarbejdede Forslag: eet om Ændringer i Næringslovgivningen, der gik i Retning af Lavstvangens Ophævelse, og eet om Ændringer i Landbolovgivningen, der skulde muliggøre Oprettelsen af nye Kaadnersteder, navnlig i Angel. Forholdene i Angel var det ogsaa, Provst Aleth Hansen havde for Øje, da han foreslog Vejen Kappel—Flensborg optaget i Chaussénættet i Stedet for Vejen over Als. I de samme Dage indkom desuden Krüger med Forslag om tidssvarende Reformers i Brandassurancevæsenet, Pastor Møller og Gaardmand Reuter med Forslag om Tavlepengenes Anven-

delse. Det var en stor og velforberedt Aktion, tilrettelagt med Omhu og under Hensyntagen til alle Landets Dele. Maaske den fremførtes lovlig samlet og krigsmæssigt, men til at begynde med modtoges den gunstigt. Samtlige Forslag gik i Komiteer, der blev sammensat efter saglige Hensyn. — For Skaus Vedkommende betød den nye Politik en Art Samarbejde med de kongerigske Bondevenner, der netop paa denne Tid førte deres store Reformkamp.

Men der var uforsonlige Tyske, som vilde gøre alt for at bremse denne Politik. Dem skyldtes det sikkert, at Forsamlingen den 23. December tog Juleferie indtil 5. Januar. De fik derved Tid til at organisere en Modstand. Den anden Periode er dermed indledet: de tyske Forhalingers og Udsættelsers Tid. — Juleferien viste sig for kort til, at man kunde opnaa de ønskede Resultater; man tøvede derfor med at indfinde sig igen. Den 5. Januar var der mødt 12, Dagen efter 26, først den 7de kunde der tages fat igen. De Danske mente at mærke Tegn til, at de andre havde udvekslet Meninger med Venner i Holsten*); men endnu var der intet tysk Parti skabt. Den 7. Januar kunde der saaledes vælges en Petitionskomite, der er mærkværdig ved at være den eneste fra Tiden mellem Krigene, hvor dansktalende var med. Senator Bahnsen valgtes med 23 Stemmer, endskønt alle vidste, at han i 1853—54 havde hørt til de yderligtgaaende Danske i Sprogsagen. Og Pastor Christiansen fra Medelby blev sat ind med 32 Stemmer. (15 var Tallet, naar det danske Parti stod alene). Men — Stormen nærmede sig. Allerede Dagen efter viste det sig, at

---

*) Dagbl. 4/3 57.

Angelboerne stod stejlt. Paa Foranledning af Egnens egne Deputerede blev det afslaaet at forsøge paa at gennemføre Aleth Hansens Forslag om en Chaussé gennem Landet. Man vilde vel ikke tage mod Gaver af Sprogreskripterens Mænd. Næste Dag igen, den 9de, kom den første tyske Sprogproposition, der dog tilbagevistes af formelle Grunde. Thomsen-Oldensworth tog deraf Anledning til bitre Klager over Slesvigs Tilslidesættelse og slog paa, at der tilkom Stænderne Skattebevillingsret. Men endnu var hans Tid ikke kommet. Møderne udsattes igen, for at man kunde komme til Kielerumschlag, der afholdtes den 11te, 12te og 13de Januar. Fridagene var dog den 10de, 11te og 12te.

Omend Aaret 1857 var det store økonomiske Kri-seaar, er dog denne Kielerrejse mærkelig. Kielerumschlag var som Marked og Pengemarked af aftagende Betydning og karakteriseres netop dette Aar som usædvanlig mat.*) Store Snestorme havde spærret Vejene og i Kiel selv mærkedes Markedet næsten blot ved »Unterhaltungsmusik, grosser Gesangproduktion, musikalisch-humoristische Vorträge« etc. Hvem der deltog i Rejsen, ved vi ikke. »Kieler Korrespondenz« averterer med »Fremdenlisten«, men de findes ikke i de københavnske Biblioteker. Det foregaaende Aars Fremmedlister foreligger derimod, men der møder vi ialt kun to af de slesvigske Stænderdeputerede, to Adelige. De andre har altsaa i hvert Fald næppe hørt til Stamgæsterne. Endnu mærkeligere bliver det hele, naar man ser, at Omslagets Hovedbegivenhed fandt Sted den 13de, Dagen efter Feriens Afslutning. Det var Generalforsamlingen i

---

*) Korrespondance fra Kiel til »Flensb. Zeit.« 15/1 57.

det nystiftede Kreaturforsikringsselskab for Monarkiet. Til den kunde mange haft rimeligt Ærinde — men derefter var Ferien i hvert Fald ikke lagt. — Vi kan vide, at der i denne Tid var store Ting i Gære i Holstens politiske Verden. Man forberedte — eller var snarere midt i — den Aktion, der skulde føre til, at Prøjsen og Østrig den 29. Marts gav Danmark sit 3-Ugers Ultimatum*) for en Nyordning af de tyske Hertugdømmers Forfatningsforhold i Overensstemmelse med de holstenske Stænders Krav.

Efter Kielerrejsen varede det til den 20de Januar, før den slesvigske Stænderforsamling atter var fuldtallig. I alle disse Dage er der foregaaet vigtige Forhandlinger udenfor Salen. Problemet var at samle de tyske Bønder, Borgere og Godsejere til Trods for Skaus Reformpolitik. De, der var tilbøjelige til at fremme denne, hellere end at føre en maaske haabløs national Kamp, er blevet holdt hen med et: Vent og se, om ikke Holsten faar Tyskland med, det er ikke haabløst — derfor Udsættelserne og Kielerrejsen. Og Godsejerne, som var bange for Bøndernes voksende Indflydelse, har man foreholdt, at hvis de ikke vilde ødelægge Tyskheden, maatte de formelt give lidt efter. Efterhaanden har man saa nærmet sig hinanden om en Midterskikkelse, der var moderat-demokratisk og oprigtigt danskhadende: Raadmand Thomsen fra Oldensworth. Overfor Skaus urovækkende saglige Politik, stod han som den, der udenfor sit særlige Omraade, det finansielle, ikke interesserede sig for de enkelte Sager. Den Taktik, han traadte i Skranken

---

*) »Aktstk. til Htd. Holstens og Lauenborgs Forfatningsforhold« I.

for, var sikkert denne: det gjaldt om at vække og fastholde det store Tysklands Interesse og Medfølelse. Som Agitationsmiddel skulde man derfor bruge selve Stændertidenden, der læstes af alle Tysklands Redaktører. Uden at gaa nærmere ind paa den danske Argumentation skulde man fylde Stændertidenden med Protester og Klager i en Form, der ikke tillod exakt Gendrivelse, men som var sikker paa sin Virkning i det tyske Publikum. Saa kunde man siden holde socialt Opgør. Om et Program, der har været omtrent saadan, søgte han at samle et Parti. — Som Politiker var han iøvrigt gold og lidet original. Vi har set ham efterligne v. Webers Overrumplingstaktik; hans senere Protester formede sig som Efterligninger af den kongerigske Oppositions Kamp med Ministeriet Ørsted. I de daglige Forhandlinger talte han kort og altid meget bittert — som et Slags Proletarfører. I Komiteernes saglige Arbejde tog han kun liden Del. Vi har Vidnesbyrd om Udbrud af stærk Lidenskabelighed og mistænksom Pirrelighed fra hans Side, og Mistænksomhed var den drivende Kraft i hans Finanspolitik. Modstanderne siger*), at han vandt Venner ved sin alvorlige og selvstændige Karakter og store Arbejdsdygtighed; og de kalder ham en hensynsløs og konsekvent Fjende.

Nu kom det til at vise sig, hvor skæbnesvangert det var, at Regensburg havde give Danmarks Modstandere en ideel og retfærdig Sag at kæmpe for. Sprog-sagen blev det nye Partis Fødselshjælper. Det fremgaar af Stændertidenden, og Reskripternes Venner fortæller selv*), at det var Sprogdebatten, der i 1857

---

*) Dagbl. $\frac{4}{5}$ 57.

*) Dagbl. $\frac{3}{3}$ 57.

spaltede Forsamlingen i dens nationale Bestanddele. Debatten fandt Sted, da Forsamlingen første Gang var fuldtallig efter Kieler-Rejsen, den 20. Januar. Bondefraktionens nye Fører, Hansen, Grumby, motiverede de tyske Krav, idet han hævdede, at »alle Regeringens Forslag er mindre vigtige end dette ene Andragende, da der ved hine kun handles om Befolkningens materielle Vel, ved dette derimod om dens aandelige Vel, og dette maatte man vistnok tilkende Fortrinet« — Dermed havde han taget Afstand, ogsaa fra Skaus Reformpolitik. Fra de overfyldte Tilhørerpladser hørtes et »stærkt og larmende Bifald«. — »Wir sind gezwungen zusammenzuhalten, darin liegt unsere einzige Macht«, skal een af de ringest begavede Ridderskabsdeputerede 1856—57 have sagt*) i en Dansks Nærværelse. Ytringen har sikkert gjaldt Sprogdebattens samlende Virkning paa de Tyske. Havde ikke Sprogreskripterne tvunget dem sammen, var Partidelingen i Forsamlingen og ud over Landet sagtens blevet en helt anden.

Medens Sprogsagen var i Komite, udsendte Raadmand Thomsen det første af sine svære Projektiler. 21. Januar stod han op for at motivere følgende Privatproposition: »dass S. Majestät landesväterliche Huld dem Herzogtum Schleswig unverkürzt zu Teil werde«. Ingen tvivlede om, at Skyggen, der stod mellem Slesvig og Naaden, var den slesvigske Minister, Wolfhagen. Kommissarius, Amtmand Holstein lod ham ikke komme til Orde; han skrev derfor straks en ny demonstrativ Proposition: »dass in den Verwaltungsmassregeln, welche zu dem amtlichen Wir-

---

*) Dagbl. 2/2 1860.

kungskreise des kgl. Ministeriums für Schleswig gehören, solche Veränderungen vorgenommen werden, wie sie zum Wohle des Landes erforderlich sind«. Og Dagen efter rejste han to nye virkningsfulde Krav: Dommeres Uafsættelighed og lige Ret med andre for de Amnesterede. Forslag fra andre supplerede disse, bl. a. eet fra Ahlefeld Lindau, hvor han nævnte Notevekslingen mellem Berlin og Wien 1852. Stemningen blev uhyggelig. Den 26. Januar veed »Danevirke«, at »Vandafledningsloven er den eneste, der har Udsigt til at gaa igennem«, og Dagen efter hedder det, at Thomsens Opposition bliver mere og mere forbitret.

En stor Finansdebat var begyndt. Den 16de Januar var der indgaaet et Regeringsudkast angaaende Fordelingen af et overordentligt Bidrag til Fællesmonarkiets Kasse. Ifølge Forfatningen vedkom Sunnens Størrelse og Udskrivningens Motivering ikke Stænderne. Raadmand Thomsen blev Ordfører for Komiteen, og som saadan begyndte han, allerede længe før Indstillingen var færdig, Debatten i Salen, idet han uafladeligt rettede Spørgsmaal til Kommissarius og diskuterede Svarene. Hans Argumenter var de samme som i 1855, men nu gjorde de Indtryk. — Endnu den 3die Februar viste det sig dog, at det nye Parti næppe var helt færdigbygget. Gaardmand Arp fra Schenkel — en stædig Venstremænd uden større Sans for det nationale — havde da den Dristighed at fremsætte Ønsket om Hoveriets Afskaffelse. Man maatte tage en Debat i Salen derom og nedsætte en Komite. Men siden fik man Sagen dysset hen. Nu begyndte den store Kampperiode, hvor de nationale Lidenskaber tog Herredømmet.

Indledningen var Raadmand Thomsens Motivering af sin Proposition om det slesvigske Ministeriums Forhold. I den Anledning udtalte han sit Program. Det var helt igennem kun af statsretslig og national Karakter. Han ønskede en Helstat i Henhold til Traktaterne, med begge Nationaliteters og samtlige Landsdeles Ligeberettigelse. Det sidste var i Virkeligheden Hovedpunktet, han gav det Eftertryk ved at hævde, at »die gesamte Monarchie keinen Bestand haben werde, wenn dies nicht der Fall sei«. Talen paaviste udførligt, at det ikke var Tilfældet. Slesvigs Stilling var værre, end om Landet havde været indlemmet i Kongeriget, thi det var gjort politisk umyndigt. Kongerigets Interesser og Fordanskningen gik først. Kongeriget havde Sværdet to Gange i Hænde: først i Rigsdagen, hvis Majoritet afgjorde, hvem der skulde være Minister for Slesvig, derefter i Rigsraadet, hvor Danmark i Flg. Valgloven havde Majoriteten. Desuden: Pressen var ufri, Politivangen utaaelig, Kirke og Skole udnyttedes til politisk Politi-Tjeneste. — Det er værd at bemærke, at hele denne bitre og paa mange Punkter rammende Programtale intet indeholdt, der kunde udtydes i slesvigholstensk Retning. Tendensen er rent slesvigsk, omend tysk-slesvigsk. Raadmanden endte med at gentage sin Advarsel: »Er habe gesagt, dass wenn die Gleichberechtigung beider Nationalitäten nicht herbeigeführt werde, er befürchte, dass die Monarchie sich trennen würde.« — Saaledes maatte Programmet lægges: med det stærkeste Eftertryk paa Modstanden mod Sprogreskripterne; thi kun saaledes kunde det vække Genklang i Befolkningen. Det statsretslige Standpunkt blev endnu engang nøje

præciseret paa Foranledning af Kommissarius. Denne besvarede nemlig Thomsens store Tale med Oplæsningen af en Oprørsadresse fra 1849, der blandt flere Hundrede Underskrifter ogsaa havde Raadmandens. Thomsen mødte denne lave Taktik med en værdig Erklæring: »Die Wünsche, die man gehabt habe, habe man nicht mehr; die Wünsche, die er jetzt habe, habe er früher nicht gehabt, man müsse den Ganzstaat wollen, weil er auf geschlossenen Tractaten ruhe.« Dette var sikkert Alvor og kan staa som Monument over det tysk-slesvigske Standpunkt af 1857.

Programmet var fremsat, Protesten mod Ministeriets Virkemaade vilde komme i Tidendens Tillæg og havde dermed gjort sin Virkning. For et Syns Skyld gik den i Komite og der begravedes den. Det nye Parti begyndte saa sin Bane med Obstruktion. Paatrængende nødvendige Forslag — som det om Vands Afledning o. fl. a. — vovede man ikke overfor Befolkningen at forkaste. Men i Dagene fra den 6. til den 20. Februar afvistes fem af Regeringsudkastene. Forslaget angaaende offentlige Politisager, der, med Skau som Komiteens Ordfører, havde haft saa gode Udsigter, forkastedes saaledes med 27 mod 13. Obstruktionen gik iøvrigt ud over Forslag om svingagtig Fallit, om Jordemødres Uddannelse etc. Og ind i alt dette spandt sig den store Debat om Ekstraskatten, idet Thomsen med større og større Forbitrelse hævdede, at Slesvig forholdsvis ydede for meget til Monarkiets Fællesudgifter. Komiteberetningen blev færdig den 15. Februar. Dens principielle Standpunkt var, at Repartitionen burde nægtes, idet den var forfatnings-

stridig, fordi Monarkiet ikke var i Pengetrang, men kun vilde udsuge Hertugdømmet. Subsidiært bragte den dog et Forslag til Fordelingsmaaden. Dette afveg fra Regeringens — der iøvrigt byggede paa det Skau-Werner'ske Princip fra 55. Ejendommeligt nok ønskede man nu Byrderne gjort progressive — men efter en mærkelig Skala, der maa være fremkommet ved et Kompromis. Byernes højere Mellemand, samt de større Gaardmænd og Proprietærer skulde have omtrent det hele paa sig, medens Smaafolk gik fri og de store Godsejere ikke bidrog mere end Proprietærerne. Partiets Kærne — Thomsen, Oldensworth og hans Folk — har maattet vise deres Villighed til at overtage Bekostningen ved Starten. Heri ligger maaske ogsaa noget af Forklaringen paa, at man endte med at holde saa fast ved det principielle Standpunkt: Forkastelsen. Man vidste, at Regeringen saa vilde repartere efter den gamle Norm, der var billigere for Partiets store Masse. — Købmand Petersen, Haderslev, afgav Særvotum, der protesterede mod Flertallets Forurettelse af Byerne.

I Løbet af fem voldsomt bevægede Dage kom saa Sagens to Behandlinger i Salen. Man havde til det sidste ventet, at Oppositionen ikke vilde vove en Forkastelse, der klart stred mod Forfatningen. — Men — lige forud for den endelige Afstemning gik den store Sprogdebat, der satte Sindene i yderligt Oprør. Som sædvanlig udfoldede Skau her sit polemiske Talent og drog — som Raadmand Thomsen en Gang havde sagt — Tyskernes Smerte ned i sin Spots Dynd. Den 19. endte Mødet med Vedtagelsen af det tyske Andragende i Sprogsagen, og da man Dagen efter naaede Slutbehandlingen af Repartitionen, var

det tyske Parti ubønhørligt. Thomsen holdt fast ved Nægtelsen, og efter et kort Replikskifte mellem ham og Kommissarius, gik man over til Afstemningen. Det besluttedes da — med 23 Stemmer mod 15 — at nægte at repartere Ekstraskatten. Næste Møde — Samlingens sidste — var stormende. Kommissarius erklærede det skete for et Forfatningsbrud — hvilket skal have overrasket mange af de Tyske — og Krüger forløb sig i sin Vrede og forlangte Thomsens Fortid retslig undersøgt med Hensyn til Deltagelse i Oprør, saa man kunde se, om det ikke var ulovligt, at han overhovedet udøvede nogen politisk Rettighed. Det var forgæves — og Krüger gjorde senere Thomsen Afbigt ved i Rigsraadet at stemme mod Thomsens Udelukkelse derfra. Endelig gjorde Fabrikant Clausen et ligesaa forgæves Forsøg paa ved Fortolkningskunst at udelukke den danske Minoritetsbetænkning over Sprogsagen fra Stændertidenden. Det var den 21. Februar om Aftenen. Man gik fra hinanden — med et gentaget Hurra for Hs. Majestæt Kongen.

Raadmand Thomsen havde sit Parti fast i sin Haand. Forudsætningerne for hans hele Optræden er 3. 1) Sprogreskripterne, der forekom Folket et værre Tryk end de tyske Godsejeres, end Hoveri og det hele. 2) Den danske Regerings Passivitet m. H. t. de sociale Reformkrav, der endnu kunde have sprængt det nydannede Parti. 3) Den udenrigspolitiske Situation. Den store Afstemning fandt Sted blot en god Maaned, førend de tyske Stormagter udstedte deres første Trusel om at forelægge Holstens og Lauenborgs Forfatningsforhold for Forbundet i Frankfurt.

I Tiden indtil næste Stændersamling — Januar 1860 — skete der intet, som kunde splitte det nye tyske Parti. Tværtimod. Den holstenske Sag gik sin Gang i Frankfurt og mellem Diplomaterne. Den danske Regering indskrænkede sig til at hævde, at der skulde være Ro i de slesvigske Forhold, og al dens Energi syntes at være sat ind paa at opretholde Sprogreskripterne. — De tyske Stænderdeputerede har holdt den indbyrdes Forbindelse godt vedlige. Efter at Fællesforfatningen i November 1858 var erklæret ugyldig for Holsten og Lauenborg, optraadte de i Januar 1859 samlet med en privat Adresse til Kongen. De hævdede her, at naar Fællesforfatningen var ophævet for to af Landene, var den ulovlig i de andre. Udfra denne Opfattelse forlod Thomsen, Oldensworth, og Hansen, Grumby, Rigsraadet. Denne sidste tilskrev efter sin Hjemkomst Præsidenten, Madvig, at han betragtede »die ganze Wirksamkeit des jetzt tagenden Theils des Reichsraths als verfassungsmässig ungültig«.*) Stænderforsamlingens tysk-slesvigske Parti svingede nu over til det slesvig-holstenske Standpunkt.

Denne Svingnings Manifestation er Hovedbegivenheden i Sessionen 1860, der iøvrigt ikke er af større Interesse. Kampen var staaende fra den første Dag, da Raadmand Thomsen ved Kommissarii Fest kom i Haandgemæng med en dansk Løjtnant.¹⁾ Raadmandens Taktik i Salen vedbev at være den gamle, endnu voldsommere i sin demonstrative Udfol-

*) Reiche: »Hansen, Grumby, im Reichsrath«, Hamburg 1860.

¹⁾ Se den tyske Version i Altonaer Mercur 25/1 60. Skaus Berigtigelse aftrykt i samme Blad 30/1.

delse, men ikke dristigere i sit reelle Indhold. Han proponerede retslig Anklage mod de forrige Ministre for Slesvig, v. Wolfhagen og Hall, fordrede en Art kriminel Undersøgelse »om og hvorvidt slesvigske Skatter indgaar i Kongeriets Kasse« og søgte — som tidligere Clausen — at hindre, at Mindretallets Beretning i Sprogsagen blev optaget i Tidenden — og derved læst i Tyskland. Af alt dette fik han ikke andet Udbytte, end at Protester og Anklager blev trykt. Derimod var det ved Komitévalgene lykkedes ham at gennemføre sit Flertalstyranni. Der var gennemgaaende kun kommet een Dansk i hver Komité, Skau kun i en enkelt, Krüger i to; det var endnu skrapmere Partivalg end i Webers Tid. Desuden førte han en vis forsigtig Obstruktionspolitik. Kun fire af de mindst vigtige Regeringsudkast vovede man at forkaste, medens man lavede saa stærkt om paa Vandafledningsloven, at Udkastets Fader, L. Skau, maatte stemme imod. Af en Obstruktion at være var denøe saaledes ikke ret tapper. Men — der stod Valg for Døren, og man har vel haft en Følelse af, at der var ret snævre Grænser for, hvad man kunde byde Folk.

Det, der optog Sindene i hele denne Session, var en Række Adresser, hvorom der udspandt sig en Strid, der i sin Karakter nærmede sig Maskeraden. Et nyt tysk Føreremne, Verbitter v. Rumohr, angelsk Godsejer, foreslog at indgive en Loyalitetsadresse til Kongen. Skau benægtede Forsamlingens Kompetence til at gøre sligt, men der nedsattes en tysk Førerkomitee, der i en Haandevending lod en stor slesvigholstensk Programudtalelse, underskrevet af Oppositionens Medlemmer, trykke og uddele i Byen og over Landet. 1. Februar nedsattes Komiteen, den 14de

kunde Altonas Aviser bringe Adressen i fuldstændigt Aftryk; i Slesvig By var den at købe for 8 Skilling. Saa skred Politiet ind mod Trykkerier og Kølportører, og Kommissarius forbød Debat i Salen. De Danske, der havde hævdet Ulovligheden af en Adresse til Kongen, foreslog nu selv een, en historisk Fremstilling af Forholdene i Sønderjylland, der forkastedes, men kom i Tidenden, som Modvægt mod den anden.

Den tyske Adresse var en Videreføring af Raadmand Thomsens Programtale fra 1857, men betegner et nyt Stadium af Partiets Udvikling. Adressens Fremstilling af de slesvigske Forhold svarer til Talens, men i Adressens anden Del, Ønskerne for Nutid og Fremtid hævdes Slesvigholstenismen i gammel Stil. Der udtales en absolut Tilslutning til de fra Rigsraadet udvandrede; den ældgamle Forbindelse mellem Hertugdømmerne kaldes uundværlig for Slesvigs Velfærd, og det siges, at den ikke kan ophæves uden baade Slesvigs og Holstens Samtykke; Slesvigs Repræsentation har aldrig givet Samtykke til Forbindelsens Opløsning »und wird es nie einseitig thun«, d. v. s. uden Holstens Indvilligelse, altsaa »nie«.

Til disse Strømninger af Ophidselse, der fra Forsamlingen lededes ud over Landet, svarede andre, der fra Landet blev ledet ind i Stændersalen. Fra Ejdersted, Thomsens Egn, kom der en »Protest gegen jegliche Beeinträchtigung unserer verbrieften Rechte«¹⁾ og fra Slesvig By en Opfordring til at vise Landsherren »dass nur auf Grundlage der uralten Verbindung beider Herzogtümer, die keine Gewalt aufheben kann, ein staatlicher Verband möglich ist«.²⁾

¹⁾ Aftrykt i Altonaer Mercur ²⁴/₁ 60.

²⁾ Aftrykt i Alt. M. ¹⁹/₂ 60.

Saa voldsom havde Tonen ikke været siden Oprets Dage. I Salen overdøvedes alle de nordslesvigske Forsøg paa at faa Reformarbejde sat i Gang. Mindretallets Politik var, som vi skal se, fast nok, men den formaaede ikke at trænge igennem. Den 19. Marts 1860 sluttede Sessionen, og den 8. Marts kunde de Ty-ske triumferende læse i »Hamburger Nachrichten«, at Forbundsforsamlingen i Frankfurt havde antaget den Betænkning, som var afgivet af det holstenske Udvalg. Det store Forsøg paa at lægge Slesvigs Skæbne i Tysklands Haand havde nu de bedste Udsigter til at lykkes.

IV. De nye nationale Partiers Sammensætning.

Efter Februar 1857 dannede det nye tyske Parti en fast Helhed, samlet om Protestpolitikken, i fortsat Bevægelse mod en stadigt mere utilsløret Slesvig-holstenisme. Svagheden i dets Sammensætning gav sig sjældent Udtryk, væsentlig paa Grund af den danske Regerings sløve Holdning. Partiet var i sin Farve meget forskelligt fra det gamle Partis Præg af Godsejer-Aristokratisme, det maatte hævde en vis moderat demokratisk Linie. Godsejerne optraadte ikke for sig, og den eneste yderligtgaaende Demokrat, Gaardejer Arp fra Schenkel, blev holdt i Ave, omend med Besvær. Det ny Parti var desuden af en langt skrappere national tysk Farve, end det gamle.

Dette skyldes, at Sprogsagen var det Baand, der holdt de forskelligartede Elementer sammen. Vi saa, hvorledes Hadet til Sprogreskripterne i 1857 kittede

de indbyrdes fjendtlige Fraktioner sammen. I 1860 gled Sprogsagen noget i Baggrunden, men af de tre Mænd, der det Aar regnedes for Partiets Førere, var de to fra Angel, Sprogreskripterens klassiske Land: Godsejeren Rumohr og Bonden Anders Hansen, Grumby. Noget af det første, man gjorde, var da ogsaa at nedsætte en Sprogkomité, bestaaende simpelthen af de 11 Proponenter. De store Sprogdebatter fulgte saa 22. Februar og 15. Marts, det vil sige, at man vævede dette Spil af Følelser og gammel Krænkelser ind i hele Samlingens Forløb, og det har haft sin store Betydning. I Slutningen af Januar 1860 havde man en Tid ventet Ændringer i den danske Sprogpolitik; Blixen Finecke — det nyudnævnte Bondevenne-Ministeriums Minister for Slesvig — kom til Flensborg og gjorde derfra en Studierejse til Angel for at studere Sprogforholdene. Men han var særdeles tilfreds med sine Besøg i Skoler og Kirker, og skrev en meget lystfarvet Rapport til Kongen. Om den sagde Hansen, Grumby, senere i Salen, at den indeholdt Stof til alskens Kvaldeffekt, mens den ikke i enhver Henseende holdt sig til Sandheden. Reskripterne blev selvfølgelig ikke ændret.

Betinget af Sprogsagen er det Skær af kulturel og liberal Interesse, hvormed Slesvigholstenismen yndede at omgive sig. Man fremhævede ikke blot »Bicennium Kiliense« — den gamle Forpligtelse for de slesvigske Embedsmænd til at have studeret to Aar i Kiel —, Retten til at holde Huslærere og oprette Privatskoler etc., men man var endog i den lykkelige Stilling, at man paa sit Program kunde sætte eet og andet af Idealerne fra 1789, saasom Presse- og Forsamlingsfrihed, Dommeres Uafsættelighed og

lign. Den egentlige liberale Kulturpolitiker var Grev Baudissin (i Fortegnelsen over Medlemmerne fra 1856—57 hedder han Roderich, i 1860 Edouard. Manden er maaske ikke den samme, den Baudissin'ske Politik er i hvert Fald den samme). Det hørte med til dette Partis Væsen, at en Greve og Ridderskabsdeputeret skulde være den store Frihedskæmper. Han sekunderedes af Manden »aus dem untersten Stande«, som een af Partiets Skribenter saa smagfuldt benævnte Hansen, Grumby — en slesvigsk Gaardmand! Medens denne angreb Stednavnekommissionens Fordanskninger, Oprettelsen af en dansk Menighed i Slesvig By etc, tog Greven sig af Privatskolerne, Skoleaaret o. s. v., og det var ham, der førte den lysende Strid for Pressens og Forsamlingernes Frihed. Den uforglemmelige Dag i hans Liv som Stænderdeputeret var den 21. Februar 1860, da han skulde motivere sit Ønske om Pressefrihed. Han kom ikke til Orde, men Kommissarius oplæste en lang Skrivelse fra den slesvigske Minister — den var et af Blixen Fineckes sidste Værker som Minister — og heri fik Greven Besked, før han havde spurgt: Betingelserne for Pressefrihed maatte være — foruden Ro i Landet — at ogsaa dets øvrige Forhold ordnedes i Overensstemmelse med Frihedsprincipperne. Saa længe Stænderforsamlingen ikke tog Initiativet til Reformer som: Adelsprivilegiernes, Patrimonialrettens og Hoveriets Afskaffelse, var der ingen Grund til at tage nogetsomhelst Hensyn til Andragender som det foreliggende!

Dette var et Skud lige i Centrum og røber det mest indgaaende Kendskab til det tyske Partis Grundskade. Man tager vist ikke meget fejl i at

angive Krüger som den egentlige Ophavsmand til denne Skrivelse, med dens jydsk Lunhed og Bondehumor: Du kan jo selv begynde, og gør Du det ikke, er det Løgn i Din Hals. — Ministeren har næppe i Ministeriet kunnet faa saa god en Orientering, men han havde netop under sit Ophold i Flensborg været i nær Forbindelse med Krüger. Ved Modtagelsesfesten hos Kommissarius*) havde Krüger talt for Blixen Finecke og derefter havde Konge-Svogerens takket »sin gamle prøvede Ven« Bevtoft-Mølleren. Siden har de mødt hinanden til fornøjeligt Samarbejde.

Oplæsningen af Skrivelsen virkede. Forsamlingen sad som ramt af Lynet, indtil Stilheden blev brudt af Grev Baudissin, der med skrigende Stemme udraabte sit: Ich protestire aufs feierlichste gegen diese der Versammlung gemachte Intimidation! Efter Udsagn*) af Folk, der hørte det, lød det som havde han en Kniv i Halsen. Siden bar han Hædersnavnet »den nye Mirabeau« — hvadenten det nu blev givet ham af beundrende Venner eller af ondsindede Fjender. Det sagdes iøvrigt om ham, at han plejede at forlade Salen ved pinlige Afstemninger, f. Eks. angaaende Hoveriet. Efter Baudissins Protest gik Forsamlingen straks hjem igen, da den, som Otzen sagde, ikke mere var i Stemning til at arbejde. Faren for et Brud som det i 1854 var dog ikke overhængende, thi i København var Bondevenerne allerede gaaet af og havde overladt Magten til de nationalliberale, og disse forsøgte ikke paa at drive den sociale Kile videre ind i det slesvigholstenske Parti. Dagen efter Oplæsningen tog Partiet sig et lægende Bad i Sprog-

---

*) Dagbl. 30/1 60.

*) Dagbl. 25/2 60.

sagens første Behandling, og derpaa var det igen sig selv.

Hverken før eller efter var man dog helt i Ro for det sociale Problem. Det laa som en latent Trusel mod Partiets Eksistens. Hvor indolent end den danske Regering var, Bøndernes Utilfredshed med Herremændene gav sig dog Udslag. Gaardmand Arp fra Schenkel blev aldrig bragt helt til Ro. Vi har set ham i de for det nye Parti saa kritiske Dage, i Februar 1857, fremsætte sit revolutionære Krav om Hovveriets Afskaffelse. Han havde da brugt Ordet »Frohndienste«, hvilket satte Ridderskabet i Raseri, fordi det hos udenforstaaende kunde fremkalde den Forestilling, at der endnu herskede Livegenskab i Slesvig — og Hovedinteressen ved alt, hvad der blev sagt i Salen, var jo netop hvordan det vilde virke paa udenforstaaende. Foruden Nordslesvigerne havde ogsaa Clausen fra Kappel støttet Arp, men Sagen var dengang dog heldigt blevet glemt — og deri var Raadmand Thomsen næppe uskyldig. I 1860 havde han det ikke nær saa let med Gaardmand Arp. Denne kom igen med sine Krav, og efter den ministerielle Skrivelse maatte man jo for Skams Skyld vise Sagen sin Velvilje. Den blev anbefalet af en Godsejer og eenstemmigt sendt i Komite. Til denne valgtes, med baade de danske og de tyske Stemmer, Arp selv og den anbefalende Godsejer; Tredjepladsen besatte Tyskerne med Hansen, Grumby. Han fik ikke Nordslesvigerne's Stemme, de har villet have een af deres egne med, rimeligvis Bladt, Tandslet, der var meget ivrig for Sagen. Komiteens to Gaardmænd enedes om at ønske en Lov, der bestemte, at Godshoveriet skulde afløses, men som gav Godsejerne meget gun-

stige Betingelser. Den tredje Mand, Godsejeren, vilde derimod ingen Lov have.

Nu var Revnen der. Hansen fra Grumby, Laurids Skau og Bladt gik sammen mod Aristokraterne, og Raadmand Thomsen kom i den yderste Nød. Uden at tage Standpunkt kaldte han det inkonsekvent at afskaffe Godshoveriet, men ikke Statshoveriet paa Domænerne — der var unddraget Stændernes Myndighed. Han fortalte, at Husum Slotsplads blev luget af Amtets Bønder var ikke dette fuldt saa slemt et Tyranni som Godsejernes? Da saa Kommissarius erklærede, at en Lov om Godshoveriet sikkert ogsaa vilde blive efterlevet paa Statens Domæner, vidste Thomsen ingen anden Udvej, end at spørge om, hvem der saa skulde betale Lugningen af Husum Slotsplads? Kongeriget? Helstaten? Hertugdømmet? Og videre, end til denne Antydning af overordentlig farlige Finansproblemer, vovede han sig ikke. Forhandlingerne udartede i den rene Komediestil, da Godsejer Kittel — en Nordmand, der var kommet til Slesvig som Christian VIII's Tjener, men nu var Aristokrat og Slesvigholstener — forsikrede, at Hoveriet ikke var saa slemt endda. Skønt det saaledes ikke stod i hans Folks Kontrakter, at de skulde have Spi-setid paa Hovdagene, gav han dem ikke blot Madro, men han bød dem skam en Snaps til Maden. »Bravo«, raabte Skau, og under Afbrydelser sluttede Kittel: »Naar jeg stiller alt sammen, saa synes jeg, at vi derved kommer tilbage til Kommunismen, og at man lige saa godt kan sige: Lægger Penge og alt, hvad I have, sammen, og (med Overgang fra Bjærgprædikenens Tone til vulgær daglig Tale) lad det blive delt!« Saa sluttede Præsidenten af, og det lykkedes de deri in-

teresserede at faa Sagen standset. Revnen aabnede sig ikke tiere.

Skau og hans Folk bearbejdede den dog uafladeligt. Men da de ingen Støtte fik fra de nationalliberalen Ministerier, stod der ingen Realiteter bag deres Politik. Den forblev virkningsløs. Angaaende Hovedpunktet, Sprogreskripterne, var Nordslesvigerne, som Rethavere stejle og doktrinære; men iøvrigt udviklede de et stort Forsonings- og Reformprogram, der tog ligeligt Hensyn til alle Landets Dele. Skaus Forslag om Vandaflledning havde særlig Betydning for Geesten, hans Forslag om Kaadnersteders Opretelse særligt for Angel. Hans Forsøg paa at fremme Næringsfriheden maatte interessere alle driftige Folk i Landet. Skau fik desuden afskaffet urimelige Bøder i Sædelighedssager og støttede med hele sin Veltalenhed ethvert Reformforslag, der fremkom. Han var utvivlsomt den ledende Aand i alle Partiets Forslag. Han, der havde begyndt sin Løbebane med at holde andre Folks politiske Taler paa dramatisk Maade, og som havde fejret saa mange letkøbte Triumfer, men ligget under for v. Weber, han udviklede sig i Aarene efter 1854 til en betydelig Politiker. Skønt Regeringen havde svigtet ham, havde han endnu i 1860 ikke mistet sit Tag, og endnu kunde han, med lidt Støtte, have sejret. Bedre, end han hævdede det dansk-slesvigske Standpunkt, kunde det under de forhaandenværende Omstændigheder næppe være gjort. Desuden maa man beundre den Dygtighed, der giver sig tilkende deri, at hans Forslag ikke blev fremsat som fromme Ønsker, men som fuldt udarbejdede Lovudkast; Modstanderne anerkendte deres Fortrinlighed, og de kunde have sparet Ministeriet for

den Ulejlighed, det synes at have frygtet saa meget. — Een særlig Vanskelighed havde Skau i Forholdet til sine egne, derved, at han efter Treaarskrigen havde ladet sig gøre til Amtsforvalter, altsaa Embedsmand! De andre Bønder saa af den Grund paa ham med en vis Skepsis. Som en Demonstration imod denne har det været, at Skau baade 1857 og 1860 indgav Propositioner om overflødige Embedsmænds Afsettelse og om Beskæring af andres Gager. Hvor meget dette kom til at betyde overfor Partifællerne, lader sig ikke sige.

Skau blev dog godt bistaaet af dem. Vi saa det store Felttog, der kunde aabnes i December 1856, og hvordan det strandede. I 1860 gjorde de danske Præster Mørk-Hansen og Christiansen, Medelby, et stort Arbejde i Fattigvæsenets Sager, og de fik virkelig Held til at gennemføre Forbedringer. Mørk-Hansen angreb desuden de adelige Godsejeres Frihed for Skoleafgiften, men blev slaaet tilbage med de nationale Partital, 26 mod 14. Ligesaa gik det, da han foreslog nye Indskrænkninger i Adels Jagtret. Gaardmænd som Juhl, Hjerndrup, og Bladt, Tandslet, kæmpede varmt for Fremskridt. Krüger foreslog en Nyordning af Brandkassens Forhold, idet han ønskede den Forpligtelse ophævet, som tvang alle til at forsikre i den for Hertugdømmerne fælles Anstalt. Han fik saglig Tilslutning fra begge Partier, men da hans Forslag betød en Løsning af Forbindelsen med Holsten, faldt det for de slesvigholstenske Stemmer. — Krüger blev let yderligtgaaende. Vi saa ham i 1855, i Begejstring over den paabegyndte Forsoning, foreslaa Gendarmeriet pure afskaffet; vi saa ham i 1857 kræve Raadmand Thomsens Fortid undersøgt. I 1860 var

han, der i 53—54 var paa Godsejernes Side, blevet en saa ivrig Demokrat, at han, uden Udsigt til Held, foreslog Indførelse af almindelig Valgret. Karakteristisk er dog dette Forslags Virkning paa Modstanderne; Hansen-Grumby erklærede det saaledes for et Forsøg paa at jage efter Popularitet, men da ingen troede, at det havde Muligheder, virkede det heller ikke i Salen. Man nægtede — »med Stemme flerhed« som det hedder — at sende det i Komite. Og dermed var det uddebatteret.

Flertallet afslog saaledes alle Angreb og gik, sejrrigt ved sine demonstrative Protester, ud af Kampen. Men der kan næppe være Tvivl om, at naar der i Aarene 1857—60 kunde danne sig et nyt folkeligt Parti til Afløsning af den gamle Slesvigholstenisme, skyldtes det hovedsageligt, at Regeringen ikke støttede Skau. Det danske Regeringsmaskineris Træghed førte til »grov Uagtsomhed«.

V. Forspil til Krigen.

(Samlingen 1863).

Tyngdepunktet i Slesvigs Udvikling var ved de skæbnesvangre Begivenheder fra 1857 til 60 forlagt udenfor Landet selv. Hvad derefter foregik her, havde kun liden Betydning for dets Skæbne; den blev inden længe lagt i Bismarcks Haand.

17. Juli 1863 mødtes Stænderne igen, men kun for een Dag. Der havde været Nyvalg og Sammensætningen var ændret. I Tøndereggen var Gaardmand Momsen faldet for den dansksindede Raadmand Diemer. Og desuden havde Tyskerne mistet to frisiske Kredse. I Befolkningen havde Thomsen, Oldens-

worths Politik saaledes ikke faaet videre Tilslutning. Hansen, Grumby, protesterede mod Raadmand Die-mers Valg, der skulde skyldes en partisk Affattelse af Valglisterne; men af formelle Grunde nægtede Kom-missarius Protesten Fremme. Derpaa nedlagde de 24 Slesvigholstenere deres Mandater. Først Godsejer Schmidt, der sagdes at komme fra en Forhandling i Hamborg med Hertugen af Augustenborg,*) derefter

*) Hertugen, Christian af Augustenborg har vistnok i Slesvig spillet en meget ubetydelig Rolle indtil 1864. Derom hersker der fuld Overensstemmelse mellem de Ind-beretninger, der indgik til den danske Regering i Januar—Februar 1864, og de Aktstykker i det prøjsiske Udenrigs-ministerium, hvorpaa Droysen bygger sin Fremstilling i »Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.« (Se: Volksausgabe. Berlin 1901. 3die Bind. S. 114 og flg.) Droysen vil vide, at de tyske Slesvigere indtil November 1863 sætter deres Lid til den nye Konge, og at de først ef-ter at denne havde undertegnet Novemberforfatningen, istemte Holstenernes »Los von Dänemark« og hyldede Hertugen, hvem man hidtil havde foragtet. Man kunde tænke sig, at Droysen i sin Helts, Bismarcks, Interesse havde behandlet Hertugen tendentiøst. De danske Ind-beretninger fra Krigsudbrudets Tid (offentliggjorte i »Danske Magazin« 6 R. III af Axel Linvald) lader dog ingen Tvivl tilbage om Hertugens Upopularitet. Se saa-ledes Beretningerne fra Politimesteren i Flensborg, fra Herredsfogden i Husby og Ny Herreder, fra Herredsfog- den i Satrup og Maarkjær Herreder etc., og navnlig den fra Herredsfoged H. A. V. Knudsen i Arns og Treia Herre- der af 26. Januar 1864. Det hedder her, i Udtryk, der vistnok karakteriserer de allerflestes Standpunkt i Arve- følgesagen: Ausdrücklich möchte ich jedoch bemerken, dass alle diese Männer nicht Anhänger vom Prinzpräten- denten sind, sondern lediglich ein mit dem Königreich mittelst Personalunion verbundenes Schleswig-Holstein, welches sie mit einigen wenigen Ausnahmen nicht näher zu präcisiren im Stande sein würden, wünschen«. An- gaaende Tidspunktet for Stemningsomslaget til Fordel for Prætendenten, henfører enkelte det til Dagene efter 18. November, de fleste til første Halvdel af Januar 1864.

Hansen, Grumby, og de andre. Sidst af alle Gaardmand Arp fra Schenkel. Han var næppe glad derved, thi Regeringen havde paa Foranledning af hans Proposition forelagt et Forslag om Hoveriets Afskaffelse. Her er vi maaske inde ved een af de virkelige Bevæggrunde for den store Mandatnedlæggelse; man har, ikke uden Grund, frygtet for Partiets Holdbarhed overfor Forslag af denne Art. Man har frygtet for de saglige Forhandlinger og sat alt ind paa en virkningsfuld Demonstration. Iøvrigt kan det Væv af Begivenheder og Stemninger, Særinteresser og Storpolitik, der ligger bagved denne Masseudvandring, ikke udredes paa Grundlag af det foreliggende Materiale.

Til Slutning skal her blot citeres to Udtalelser. Den ene fra en Resolution, der vedtoges 22de Juli paa et slesvigholstensk Møde i Hamborg, hvor de slesvigske Deputerede blev hyldede. Det hedder heri — som en Krigserklæring, at det slesvigholstenske Spørgsmaal kun lader sig løse ved at give Hertugdømmerne den Statsenhed, der udtrykkes i »Statsgrundloven af 18. Sept. 1848.« Modsat udtaltes det nordslesvigske Standpunkt i en Tale*) ved Kommissarii Taffel om Aftenen efter Sprængningen. Gaardmand Juhl fra Hjerndrup — nu Kammerraad Juhl — sagde, at saa fredeligt som baade han og enhver Landmand i og for sig var sindet, saa kunde man dog ikke unddrage sig den Overbevisning, at, naar Slesvigholstenerne satte egen Mening og egen Vilje i Stedet for Kongens Vilje og Lovens Ord, da var det kommet saa vidt, at man maatte bede om en snarlig Afgørelse, om det saa var

---

*) Dnv. $\frac{20}{7}$ 60.

ved en Krig, skønt denne vilde ramme ham og hans Lige føleligst.

Det var ikke blot Novemberforfatningen, der gjorde Krigen 64 uundgaaelig.

Navnelister til Samlingen 1853—54.

1) De 10 dansktalende var: Laurids Skau, Hans Krüger, Gdmd. Møller (Skovgaard), Gdmd. Petersen (Suurløkke), Synsmand Bladt (Tandslet), Brandt (Ærø), Gdmd. Chr. Juhl (Hjerndrup), Provst (senere Biskop) Boesen, Raadmand Bahnsen (Aabenraa) samt Raadmand Hansen. (Sønderborg). De 9 førstnævnte maa ifølge deres Stilling under Afstemningerne over Sprogsagen regnes for »de danske Ultras«. Til dem sluttede sig gerne flg. tysktalende Medlemmer: Krigsraad Krey (Frederiksstad) (Suppleant for Tillisch) og Provst Aschenfeld (Flensborg). Fra først af regnede man desuden med Gdmd. Kielholz, hvem Skau karakteriserer som en svag Mand, der skønt egentlig dansksindet var i Tyskernes Magt. Han forlod Salen under afgørende Afstemninger.

2) Til de »loyale« maa regnes: de fire ridderskabelige Medlemmer: Ahlefeld (Ludvigsborg), Grev Rewentlow (Rewentlow), v. Qualen (Wulfshagen) og v. Qualen (Damp), endskønt det er dem, Skau taler om som »den illoyale Majoritets Riddere etc.« (Dagbl. 27/1, 54). Endvidere Agent Jensen og Cancelliraad Schmidt (Flensborg), Gdmd. Hinrichsen (Meden), Gæstgiver Iversen (Haderslev) og Gdmd. Kielholz (Wohlde), (se Liste 1).

3) Det slesvigholstenske Partis Medlemmer maa, iflg. Afstemningerne ang. Retsvæsenet, være: Alle fem Godsejere: v. Weber (Rosenkranz), Ahlefeld (Lindau), Radbruch (Warleberg), Thor Straten (Lützenhorn), Schmidt (Friedensthal). Desuden de 9 af 17 Bønder: Momsen (Vraagaard), Lützen (Ny Chr.-Albertskog), Pauls (Ulvesbøl, Boeter (Garding), Wolff (Hamendorf), (Suppleant for Inspektør Beeck); v. Wasmer (Hohland), Werner (Brehelholz), Hansen (Grumby). Dertil 6 Købstadsmænd af 10: Funcke (Flensborg), Henningsen (Flensborg), Petersen (Flensborg), Green (Flensborg), Dehn (Eckernförde), Petersen (Garding). Endelig 1 af de 2 Repræsentanter for »de

blandede Distrikter« (Ærø, Fehmern etc.): Dommer Michael (Fehmern); Præsidenten, Universitetets Repræsentant, Prof. Dr. jur. Schmid, stod Slesvigholstenerne nærmest, men hævdede altid, at Januarkundgørelsen var og burde være Statens Grundlov. Angaaende Retsvæsenets Ordning anbefalede han derfor at stemme imod Slesvigholstenismen.

Navnelister til Saml. 1856—57 og 60.

Det tyske Parti vedblev i sin Kærne at være det samme, som Raadmand Thomsen skabte til Reparitionsnægtelsen 1857. Ved den Lejlighed navngav Mindretallet sig for ikke at blive beskyldt for Forfatningsbrud. De, der ikke erklærede at have stemt mod Nægtelsen var: En af de fire Præster: Provst Otzen, der som Præsident ikke har afgivet sin Stemme. Alle 3 tilstedeværende Ridderskabsdeputerede: Ahlefeld (Lindau), Ahlefeld (Saxtorff), Baudissin; for v. Brockdorff, der var dansk Gesandt i Berlin og havde trukket sig tilbage, var ingen Suppleant indtraadt. Alle 3 tilstedeværende Godsejere: Radbruch (Warleberg), v. Hobe (Gelting), Kittel (Skovhølgård); Schmidt (Friedensthal) var fraværende, men sympatiserede med Nægtelsen. For Jepsen (Tolkskövhy), der havde meldt Forfald, var ingen Suppleant indtraadt. 5 af 10 Repræsentanter fra Byerne: Matthiessen (Højer), Jessen (Bredsted), Hansen (Garding), Marquardsen (Slesvig), Clausen (Kappel). — Petersen (Haderslev) navngav sig ikke med Minoriteten, men havde som Komitémedlem afgivet sit Særvotum. 11 af de 17 Repræsentanter for de mindre Landejendomsbesiddere: Dahl (Dambøl), Hinrichsen (Meden), (der 1853—54 var loyal), Martensen (Dreisdorf), Kielholz (Wohlde), Thomsen (Oldensworth), Petersen (Garding), Wolff (Hamendorf), Arp (Schenkel), Hansen (Grumbby), Hansen (Sørup), Momsen (Vraagaard). Endelig den ene af de to Repræsentanter for de »blandede Distrikter«: Thomsen (Burg, Fehmern). Denne Liste tæller 25. For Nægtelsen stemte 23.

De nævnte eller deres Suppleanter er Medunderskrivere paa Majoritetsadressen af 1860. Godsejer Rumohr, Rundtoft var valgt i Jepsens Sted, og Buchwald var Rid-

derskabsdeputeret i Brockdorffs Sted. Hansen, Sørup, var erstattet af Ebsen (Wippendorf), Hansen (Garding), af Hamkens (Tating). Begge disse Suppelanter var Medunderskrivere. Krigsraad Mackeprang, Staberdorf erstattede Thomsen, Burg.

Det danske Parti. Paa Grund af den forandrede Sammensætning, der skyldtes den nye Valglov, stod det danske Parti i Kampaarene 1857 60 ikke saa splittet som i 1853—54. »De loyale's« Parti spillede ingen Rolle efter at Ridderskabet var blevet rent tysk. De danske Præster anerkendte Skau som Fører. Agent Jensen og Cancelliraad Schmidt, der i Sprogsagen var dybt uenige med Skau, blev ved Kampafstemningerne trængt over paa dennes Side og maa regnes til det danske Parti. De, der i 1857 erklærede at have stemt mod Repartitionsnægtelsen, var: Agent Jensen (Flensborg), Cancelliraad Schmidt (Flensborg), Provst Aleth Hansen (Husby), Pastor Møller (Vonsbæk), Pastor Christiansen (Medelby), Pastor Beck (Ostenfeld), Hanssen (Ravnskobbøl), Reuter (Løjt), Bladt (Tandslet), Juhl (Hjerndrup), Krüger, Skau, Møller (Ærø), La Motte (Sønderborg), Bahnsen (Aabenraa). Ialt 15.

De, der 1860 foreslog den danske Loyalitetsadresse, var: Skau, Krüger, Aleth Hansen, Mørk-Hansen, Hanssen (Ravnskobbøl), Hansen (Sønderborg), Kirkeforstander Schmidt (Haderslev), Bladt (Tandslet), Bahnsen (Aabenraa), Reuter (Løjt), Petersen (Flensborg), (Agent Jensens Afløser), Juhl (Hjerndrup), Møller (Ærø). Ialt 13.

Cancelliraad Schmidt (Flensborg), Pastor Beck (Ostenfeld), og Pastor Christiansen (Medelby) var ikke med om nogen af Adresserne; Præsidenten, Provst Otzen, heller ikke.